

I
42719

K. Havliček Borovský.

J. P. Zajc

Životopis in politični nazori.

Posebej natisneno iz listka „Slovenskega Naroda“.

V Mariboru 1869.

Izdatelj in odgovorni vrednik Anton Tomšič.

10-7327282

10/

II
42.719

030019572

K. Havliček Borovsky.

Nijeden narod ne more inachi dospeti do končne zmage, nego li po svoji lastni notranji moči; notranja moč narodova pa je omika, premožnost, delavnost, nrvnost, blago vedenje. H. B.

Namočiv pisek kanim se odolžiti ugodne dolžnosti, ktera me veže na zahvaležnost proti svojemu učitelju slovanske politike, najslavnejšemu časnikarju in modremu voditelju českega naroda v pogibelni dobi 1848. leta in dalnjih. Nek vrednik je rekel 1862. leta pred sodništvom: „Havliček ima največ zaslužnja, ka je Avstrija 1848. leta obvarovana pohotov frankobrodskoga parlamenta, in ka so Slovani mirni in cesarju verni ostali“; in H. sam piše 1851. leta v „Slovanu:“ „Ako bodočnost prizna, ka je moje osobno prizadevanje tudi nekoliko pomoglo na zdržanje miru, čislam to za svojo največo mezdo.“ Razve Čehov bili so njegovi spisi in še so dan denešnji vodilo in zakon mnogim sobratom slovanskim v politiških in narodnih razmerah; po njegovih bistrih nazorih se je prerodilo česko politiško novinarstvo, in sedanja česka jasna, odločna in značajna politika zasejana je njegovim umom, zdelana njegovoj roko. Koristno menda bode, ako načrtam slovenskemu narodu na kratko zgodbe njegovega častnega, za narod vse darovavešega, pa grenkega življenja, kar storim prvič zato, da pozvemo njegove pomisli, ki povse odgovarjajo zdravi in jedrni politiki vsakterega Slovana, tedaj i Slovenca. Načela ima zdrava, vedra, svobodna, narodna, blagohotna, napredna. Drugič zato, da se učimo poznavati moški značaj, čegar bliščeči vzor razkriva v najdičnejši obliki javna delavnost tega velikega močenika narodnega. Tretjič, da se sami navzememo njegovega neumrljivega duha, njegovih očiščenih nazorov, vernosti načelom, o kterih imamo prepričanje, nje-

gove iskrenosti in gorečnosti do naroda in očevine, silne ljubezni do zlate svobode, njegove brezplašnosti in neopešane delavnosti, ktere še žalibog jako pogrešamo med slovenskimi umniki, razumniki in omikanci, ki zmagajo sposobnosti in nabrane znanosti, le trdne in delavne volje odnikod ni; neko pogubno mrtvilo tlači krepke roke desnice, ka se ne gibljo, in možgane, ka ne mozgajo. Pokihdoh so prepubli naši glasovi, premedle besede, prešibke vednosti, prekrhke duševne moči, da bi dramile, budile, nadigovale, prižigale na marljivost, učenje, delovanje, pozivamo preslavnega rodoljuba pokojnika, čegar telesno lupino že trinajst let odeva hladna gruda, da njegov čili in bistri duh razliva in tori modrost založeno v spisih in knjigah nam mlačnikom in medluhom, naj se osrčimo, navdušimo, okrepimo, za vzajemno in složno delavnost in stalnost! Iz istega namena se prikazuje na glediščnih odrih zgodovinske igre, budeče in segrevajoče na posnem. Ta življenjepis ima toliko večo vrednost za Slovence, ker s Čehovi stojimo skoro v enaki razmeri proti vladi in nemčenju. Najprvle naslikam Havličkovo kratko pa mnogo spolnivše življenje, potle pa načrtam posnetek iz raznih sestavkov, vpletajoči in pristavljajoči razjasnilne in porabne opazke in nauke.

Havliček Karol, zvezda českega časopisja, narodil se je dne 31. vnotoka 1821. leta v Borovi pri Nemškem Brodu, odtod tudi pridavek Borovsky. V enaki obliki še tudi na Slovenskem živijo krajni pridavki, izlasti v Halozah: Milošič Mejski, Milošič Rtički, Hvalec Podzabreški, Vidovič Holmski, Kolednik Holmički itd. po selu, kder kdo stanuje, namreč na rtiči, meji, holmu, holmiči, v podzabrežji. Bil je sin ondešnjega trgovca; za njegovo vzgajanje nosi obilno zasluge dekan Bružek Jan in učitelj Link Antonin. Marsikteri gospodek na Slovenskem bi dolžen bil roko ljubiti svojemu bivšemu dušnemu pastirju in učitelju, ka sta ga izročila modricam, toda svet navadno plačuje z nehvaležnostjo. V 10. letu poslan je v Jihlavo, da bi se nemški naučil; dovršiv gimnazijo v Nemškem Brodu, prišel je 1838. leta prvokrat v Prago, kder je dognal modroslovske nauke. Očina volja je bila, da bi se lotil pravnštva, vendar sam je sklenol posvetiti se duhovništvu zanašaje se, ka bode mogel v tem stanu najzdatneje pomagati na zboljšek in povzdigo domačega duha in narodnega slovstva. Vstopiv 1840 v pražko nadvladiško semenišče, ostal je v njem samo do konca učilniškega leta. Ravnatelj Rost namreč ga je toliko pikal in ščuval zarad prenarodnega teženja in zbog prevelikega nagiba k „krivoverskim“ spomenikom starega duha českega, ka je slovo dal bogoslovnici, a g. Rostu za vsa svarila povrnol z nekolikimi ostrimi in bodečimi stihovi. Tej podobne neprijetnosti so se godile mnoga leta v graškem semenišči slovenskim bogoslovcem; prepovedavalo se jim je slovenski govoriti, če pa se je kdo vendar drznol grešiti proti temu ukazu, posmehovan je bil od nemških tovarušov, svarjen od ravnateljstva. Za svetnika štimani duhovni oča g. Schlör zabavljaj je o vsaki

mogoči priliki Slovincem, grdeči naše brate Slovane; Husa in Žižko nam je slikal kot vraga s sekovimi rogovi a „Slovansko lipo“ jih zalogo, dokler ni bil med razkladanjem izropotan od slovenskih bogoslovcev, in potle ni več čmrgnol o Slovanih; vedeti je treba, ka je Lerchenfeld bil njegov rojstveni dom. Isti še sedaj upravljajoči ravnatelj nam je resno in svarilno očital, ka narodnost povzdiguje nad verstvo. Prosili smo namreč, da bi se Slovenci vadili propovedati v slovenščini, da ne bi kakor naši spredniki v pastirstvu na to vlekli, kako bi skvarili slovenski jezik. To in mnogo drugih neugodnosti ni stalo ali preplašilo našega duha in srčnosti, nego mnogo ostreje zbrusilo proti tlačiteljem; le človek, ki zato živi, ka jé in pije nalik četveronožnikom razne bire, zvrne se v taki borbi. Kako se v tem oziru vrši v mariborskem semenišči, ni nam znano, pa tudi nečemo pozvedavati, da ne bi koga spravili v neprilike. Že pred večimi leti smo slišali, ka je bil bogoslovцем prepovedan celo onda živoči nedolžni „Glasnik“, lepoznanški list brez ikakve politike; ka se je osorno gledalo, ako je kdo lukal v razgrneno knjigo staroslovensko. Zdi se, ka če iznemeš pastirsko bogoslovje in katehetiko, vse ide glede na učni jezik kakor na inomestnem vseučilišči. Tolažilo in sreča, ka je na svetu vse začasno in ka se veleumi ali konči črstvega duha možje hrabrijo in krepijo v podobnih škripcih. Zvoljen omenjam, ka mlajše duhovništvo, da si bistre glave in dostojnih darov, predredko rabi pisek na obdelavanje našega slovstva.

Havličkovo bivanje v semenišči imelo je vendar za njega prece vrednosti, izlasti prebiranje sv. pisma je mnogo prinašalo k vzornemu slogu njegovemu, nad druge razumljivemu, jedrnemu in odličnemu. H. je hotel postati edino pisatelj, — misel za ono dobo jako odločna! Uré se po priliki leto dni v slovstvenih naukih, potoval je po Českem, Moravskem, Slovaškem, Gališkem, da bi se seznanil z narodnim življenjem slovanskim po vseh teh krajinah. Iskreno svetujemo godnejšim dijakom slovenskim in bogoslovцем, naj o počitnicah prepotujo ravne loke in strme bregove vsega Slovenskega, toda ne, da bi brez vsega blagega namena klamoterili in kljuke zmikali, nego da bi se učili poznavati svojo očevino in narod slovenski, jezik, šege, običaje, pa tudi siromaštvo in zapuščenost slovenskega ljudstva. Prehodivši domovino poglej dalje na jug v zavičaj sokolov hrvaških in srbskih. To goji rodoljubje in širi znanstveni krog. — 1842 bil je pozvan od slavnega učnjaka Pogodina v Moskvo, da prevzeme vzgajanje v hramu grajščaka naučitelja Sevyreva, moža odbrane izobraženosti in človeka prvih načelnikov slavjanoljubov ruskih. Ti vredni možje so pravi zastopniki in voditelji slovanske politike na Ruskem, narodna stranka ruska, ki ne hodi z vlado nego z narodom. Shajal se je s Pogodinom Mihaljem, Homjakovim Aleksandrom, a posebno z Bodjanskim. Na Ruskem je priliko imel poznavati življenje rusko v viših krogovih in med ljudstvom na ladanji, mogel opaževati vpliv

zavodov absolutne države, nejednakost stanov in robstva; naučil se je v mnogih rečeh soditi hladno, stvarno; gledal je strani bolne in smešne posebnosti, ktere se z daleč vidijo jasno in v krasni svetlobi. Kot prijatelj ljudstvu in šegavi pozornik življenja, nasrkal se je globokega črtenja naredeb samovoljnih in boljarskih, kakor poprek vsega nasilstva proti osobni svobodi, vseh načel upirajočih se duhu časovemu, napredku in omiki. 1844 leta malega srpna se je vrnil v očevaro, kder mu je ravnokar očo smrt pokosila. Kako nadrobno je pojmlil razmere in ljudi, pokazal je pozneje v spisih o Ruskem, o čemur hočemo niže nekoliko pregovoriti. V tej dobi je pričeval odbrano cvetje ruskega slovstva. 1846 prevzel je vredništvo „Prážskyh novin“, onda samo po imeni vladnih novin, in „Česke včely.“ Obema listoma umel je spraviti nenavadno razširjenost in vrednost, svojim živostnim ravnanjem dal je blagotvoren in zdrav obrat novinarstvu. Kljubu Meternikovi dobi postopal je toliko odločno, ka je vedno imel neprilike s cenzuro (da si mu je takratni cenzor českich novin, slavni P. J. Šafařík gotovo po mogočnosti prizanašal). Že mu je vlada htela odvzeti vredništvo, kar se je nenadoma oglasilo 1848. leto. V čisto slovstvenem pogledu je znatno napredek pospeševal svojimi pisanimi, stvari v jedru se dotikajočimi pretresi, kterimi je ustanovil novo dobo napredka in pravega slovstvenega življenja. Tudi v tem se je moral težko boriti, ker povedal je vsele resnico brez lupine, bodi si, ka se je dotikala možakov, kteri so se mislili nedotekljivi, ter svojo drzno šegavostjo razdražil marsiktero sebičnost. Osodno leto 1848 poklicalo je H. na najobširnejšo javno delavnost, kteri se je udal s vso gorečnostjo in neopešanostjo po odličnih svojih sposobnostih. Odstopiv od vredništva „Prážskych novin“ premenjenih dne 1. malega tvavna, izdal je prvo čislo dobroglasnih „Národnih novin“, kterimi je počel novo borbo za narodnost in svobodo politiško, za pravico in za prepričanje svoje. „Narodne novine“ pridobile so si brzo nenavadnega razširjenja in vpliva v narodu, ter se morajo po pravici priznati za najznamenitejši časopis politiški avstrijskih Slovanov, česar se ondašnji bogoslovci graški slovenske krvi živo spominajo: bil jim je zvezda vodnica, politiško veroučje, slovanski malik. Malokde je imel politiški list v narodu toliko vrednost in moč; ves narod je čital v njih, jim verjel kakor sv. pismu, ter se na tenko po njih ravnal. Kamo sreče za nas Slovence, ako bi dotle dognali, ka bi, ne kakor na Českem, vsak kmet prebiral politiški časnik slovenski, ki razpravlja dnevna vprašanja, nego končí vsaka vesnica in občina! Sicer omenjam, če bi le razumniki vršili svojo dolžnost, imeli bi lahko list podoben časniku „Národní listi“, in ne bi vsak pritepenec ali nemškutarček svojevoljno sukal z našimi seljaki. Na noge!

Čudovita zavednost in zrelost v narodnem in politiškem oziru, ktero je česki narod spričal po porazu 1859. leta, javlja najbolje velikanski učinek trudov Havliček-ovih. Trsil se je plamenoj besedo, neumornój stanoviv-

novitostjo in darivnostjo za uresničenje českih narodnih teženj, in pobijal sovražnike ne samo znamenitoj silnostjo, nego tudi vse podirajočo jasnostjo bistrega uma in vedrostjo prasketajoče šegavosti; jegovi strelci nikdor ni ušel, bodi si še više postavljen a še toliko oborožan. Razve politiškega področja bil je H. jako delaven kamor v shodih narodnega odbora pražkega „Svornosti“ (o jeni ustanovitvi nosi prve zasluge) in Slovanske lipe, narodnega in politiškega društva za vse Slovane avstrijske cesarjvine. Spadal je k najodločnejšim protivnikom volitev v frankobrodski zbor, jim se je ustavljal govori, sestavki v novinah in prerazličnimi pikavnimi in grizočimi pesmicami, a na vse kriplje je podpiral pomisel slovanskega shoda. Vsaj sred najsilnejših poslov je odrinol v Krakovo, da bi tudi Poljake genol, naj bi se udeležili shoda, čegar tajnik je bil. Po duhovskih prigodkih je bil zaprt zavoljo sestavka v novinah, peti den vendar vzpet izpuščen. Med tem so ga izvolili v večih okrajih za poslanca v državni zbor dunajski, a že prvlje v deželni zbor česki, kateri se namič ni zbral. Sprejem polnomočje (mandat) humpolškega okraja prepustil je vredništvo svojih novin V. Nebeskemu in odmahol na Dunaj. Na zboru se je zvesto držal Riegra in Palackega, za česar delo je bila v prevratu vinotoškem na njega takisto kakor na ta — drhal bečka nahuskana, vsled česar je postalo njih daljše bivanje v Beču prenevarno. Odpravil se je onda, kedar je razjarjenost ljudstva pri obešenji grofa Latoura dosegla že toliko ljutost, ka ni bilo več upazni mirnega poravnjanja, s prijateljem svojim Riegrom domov, kder je prestopil skupno z drugimi poslanci českimi k prosvedu proti dalnjim skončatkom ostanka bečkega zbora. Po obnovljenem zboru šel je sicer vzpet v Kromeriž, toda opazivši, koliko kvara trpé njegove novine s tem, ka njega ni v Pragi, in pomislivši, ka je novinarstvo mnogo več jegovo področje, negoli zbor, odložil je koncem 1848. leta polnomočje poslansko, ter se po vse posvetil „Narodnim novinam“ čijih naloga je vedno imenitnejša prihajala, kolikor vedreje so se javljala znamenja prispevajočega nazadnjaštva; vrh tega je počel na svetlo davati „Šotek“, šaljivo-pikavno doklado svojim novinam. Po novem letu 1849 so ga izvolili za odbornika in brž potem za namestnega prvosednika Slovanske lipe pražke. Po razgnanem zboru kromerižkem sodil je toliko bodeče prikrojeno ustavo, ka ga je vlada potegnola pred sodbo. Rieger ga je hotel zagovarjati pred porotoj, toda ne imaje spričevala preskušenj k temu prepisanih, moral je od tega popustiti, na kar se je pri javni sodniški obravnavi dne 13. malega travna 1849 H. sam zagovarjal jako umno in modro, ter vladi javno očital prelom svete — besede ponosno vzkliknovši: „Nadejam se, ka ta vlada, ktera me je sedaj obtožila, bode v kratkem sedela na obtoženski klopi, na kateri sedaj jaz sedim, a želel bi ji, da bi na nji mogla sedeti s toliko čisto vestjo, kakor jaz.“ Porota ga je oglasila po ustih prvomestnika svojega dr. Pichla soglasno za nekrivega. Čeravno pa so vzpet-

nim razglašenjem obsadnega stana nastali javnemu in svobodnemu tisku bridki časovi, H. vendar ni opustil od svojega prepričanja in pisal je tako ostro, ka se mu je dne 9. rožnika 1849 zabranilo izdavanje novin; pri po-pečiteljstvu si je sicer shodil, ka je smel počenši od dne 26. rožnika na-predovati v izdavanji svojih novin, vendar je v kratkem bil poslan k vojniškemu ječarju na Hradčane, a naposled so mu bile „Narodne novine“ vsled trdovratne prepirke o imenitnem sestavku Palackega „O centralisaci a ná-rodni ravnopravnosti v Rakousku“ sevsema zabranjene, in vsi pokusi vzpet oživiti toliko obljubljene novine splavali se po vodi. Od meseca velikega travna 1850 izdaval je H. na Kutnih horáh časopis „Slovan“ v tedenskih snopičih. Delal je skoro sam in sicer črstvostjo mladenčkega junaka, ne-premagljivo krepkostjo razkačenega leva, v dobi polnega razvoja trdega samovoljstva z ene, polne mrzosti, nepovoljnosti in opešanosti z druge strani; najslavnejša je ta doba življenja H. Že prvo čislo je bilo zastavljeno po uredu, „Slovan“ prepovedan v Pragi in v českih trdnjavah; tem vendar ni bil ohromljen smeli duh H., nego grmela je plamena njegova beseda po vsej očevini in zropantala nasprotnike iz preranih veselie zmagonosnih. Bičal je vsokoliko nesnago v razkričanih „Epištolach kutnohorských“, v kterih je brezobzirno pretepal razvade in hudobe prevzetne duhovniške vlade. Posamne nazore iz njih priobčimo.

Ničemuren je bil pokus vladin, ovirati napredek Havliček-ov „Viden-ským denníkem“, k čegar izdavanji so se udali bivši njegovi pomagači. „Slovan“ je povsod slavil zmago, vladi pa je ostalo samo nasilje. Brzo je dole-telo Havličeka prvo svarilo od namestnika Mecséry-ja, o kterem je v opazki napisal: „Gospod namestnik kraljevstva českega ima res sedaj moč in tedaj tudi pravico zabraniti izhajanje „Slovana“: ali toliko moči in toliko pravice nima nikdor, da bi premenil javno mišljenje, da bi prevrnil tek zgodovine“, in že dne 9. velikega srpna 1851 drugo, vsled česar je opustil dalnje izdavanje „Slovana“, in sam piše dne 11. velikega srpna 1851 v se-stavku „Konec“, „ka ni volje nikomur drugemu privoščiti, da bi mogel pre-povedati „Slovana“; za česar delo si ga sam prepovedam.“ Vendar še je bil pred sodbo gnan za sestavka „Uprava občinskih zadev,“ in „Zakaj sem državljan“. Vlada je delala k tej sodbi največe priprave silé, ka bi H. bil obsojen kakti po samem narodu. Kutnohorska porota je dne 12. listopada istega leta slavno oglasila njegovo nekrivost po prvomestniku tvarničarju Breuerju. Ta prigodba je ondašnji vladi bila najbrže močen nagib, ka je zrušila poroto. Nijedno sodništvo ni našlo krivnje na njem, svetil se je z vsemi državljanskimi krepostmi kakor rumeno solnce o kresu. Vendar kljube sodniški izreki bil je H. hitro potem nočni čas sred zime v Nemškem Brodu popaden in redarstvom (policijo) silama iztrgan iz naročja svoje rodovine, ter v Briksen na Tiroljsko poslan v pregnanstvo na naročiti ukaz razglaše-

nega popečitelja Bacha brez obsodbe, tedaj protizakonito. Potovanje svoje v Briksen je popisal v spominskih „Elegiích Tyrolskych,“ ktere so svojim humorjem marsikteremu bercu privabile prebolestne solze. V Briksenu je bilo njegovo življenje sila samotno in otožno; podoben je bil sirotek Prometeju prikovanemu na pečino. Star stotnik v pokoji bil je njegov edini tovaruš, iznemši vojaškega desetnika, kateri se je moral včasih prepričati, obnaša li se po ukazu in ne prestopa enomiljnega okraja svojih sprehodov. Soči iztrgan iz okroga milih prijateljev, odaljen od navajenega čilega slovstvenega in politiškega življenja, med ljudstvom v omiki in pomislih nove dobe zaostavšim, njega ne znaočim in njegovih duševnih sposobnosti ne umejočim, hlepel in hrepenel je neuporljivo jakostjo po dragi očevini, iz ktere je bil po silem odgnan. Zamišljen sam o sebi motril je nestanoma, kako se obračajo politiške stvari, kda vzpet zazori prijazna doba zlate svobode, dokle bode mu se trapiti v pregnanstvu, kaka bode njegova osoda a preljubljene mu rodovine bodočnost. Izseldenje v Ameriko bi mu se bilo dovolilo — pa iskrena ljubezen do domovine in nada vzpetnega povratka v njo bili ste v njem presilni, nego da bi se mogel k temu odločiti. Ta neopešani in nepomirivni nemir duševni mu ni dal niti večega slovstvenega dela dovršiti. Počel je sicer spisavati zgodovino Ruske, sestavljal si je na ta kan izvirnice in izprosil nektere pomočke od Palackega; vendar v tem ni dognal dalje, negoli do nekterih za tisk nepripravnih zlomkov in tvarine. Isti čas je izdelaval humoristično pesem „Křest sv. Vladimira“ in zložil nektere drobnosti v stihovih in nevezanem slogu. Slovstveno in dušeslovno najmikavnejši so njegovi mnogoštevilni listovi prijateljem, izlasti predragi soprogi Juliji in svaku Jarošu; v njih se povsod javlja njegov prejšnji humor, res dostikrat že jako oster in prekomerno trpek; poleg neukrotivne zavidnosti samovoljstva kaže se tudi njegova prirojena dobrosrčnost, njegov nežni in globoki čut, njegova vroča ljubezen do domovine. Poleg tega pa in kraj ukanljivih žarkov upazni predira zmirom bolje in bolje bridka otožnost nad neugodnim vršenjem politiških stvari, nad negotovoj osodo očevine in mile rodovine. Iz teh listov, ako kda ugledajo svetlo tiska, spozna narod, kako je njegovo pregnanstvo bilo vzrok njegove smrti. Neprivajeno in njemu neprijetno podnebje, hrepenenje po domu, vedna nestalnost, nepomirljiva nada glodale so mu življensko moč kakor nek strup, pomalem in nevidoma, pa nebranjivo moreče. Telo mu je hiralo in pljučna bolezen se je pričela. Kedar se je k njemu preselila blaga mu ženka Julija z maloj Zdenko, razveselili ste mu življenje na nekaj časa, ali brzo so se vrnoli mraki, seneči njegovega duha, in že 1854. leta ga je sključila očivistna bolezen. Na skorem je zbolela v neugodnem podnebji tudi njegova tovarušica in morala se je vrnoli v Prago, kder se je dolgo, toda brezuspešno trudila za preklic pregnanstva. Še le meseca sušca 1855 (na prigovor grofa Leva Thuna) je privolil popečitelj Bach

na povratek ugonobljene žrtve svoje v Prago. Med tem je njegova iskreno ljubljena družica Julija utonola v bolezní, hiteči z grozovitoj naglostjo, in dokončala pozemeljske dneve z imenom Havliček-ovim na ustnicah dne 16. malega travna 1855. Vračaje se H. menil še je, ka prispeje v ženin naročaj. Toliko strašnejše ga je tedaj osolpnol glas o njenem spreminu. Vendar ni smel si še odehnoti, in prišedši v Nemški Brod, moral je prositi za uredno dovoljenje za vsako daljše potovanje, izlasti v Prago. Vrnovši se po kratkem bivanji v Pragi v Brod, bil je znova internovan in postavljen pod stalni ogled redarski, kar mu je pospeševalo bolezen. Dobiv namestniško dovoljenje odšel je v Prago, da bi se posvetoval z vračniki (dne 24. velikega travna 1856). Dr. Hamrník in Podlipsky sta na prvi hip spoznala nevarnost bolezní Havliček-ove, vendar dopuščeno mu je bilo še le na podlogi njunih spričeval, da se sme vračiti v Pragi. Dr. Podlipsky ga je poslal dne 22. rožnika v Šternberk uživat boljšega zraka, ali po kratki poleksíci postal je obrat njegove bolezní toliko pogibelen, ka so zimicoj strtega s težko moko v Prago pripeljali dne 24. malega srpna. Nikogar več ni razumel, nikogar več ni poznal, niti svoje dčerke. Legši si na posteljo, na kateri je izdehnola njegova žena, v isti sobi, na istem torišči, ni več vstal. Moral mu je biti prinesen papir, in on je pravoj roko gibal stalno do preminotja, kakor bi bil pisal. Previden biv od o Řežáča dne 27. malega srpna svetstvi umirajočih ljudi umrl je dne 29. malega srpna, spominaje se poslednjo besedo svoje soproge Julije. 1. velikega srpna je bil pokopan, sprevod mu je dala nezmerna množica ljudi. Njegov grob naznanja prosta marmorna ploša z napisom: „Karol Havliček in jegova žena Julija“. Telo ste umorili duha pa nimate v oblasti!

Havliček je bil mož čistega značaja in resnično med najplemenitejšimi sinovi, kterimi se narod česki more ponášati v tej dobi svojega preporda; povzdig in vzvišenje Českega naroda bila sta mu zvezda, za katero je vedno ravnal svoje stopinje k delom. Za ta namen bil je vselej pripravljen darovati kamor imetek, tamo svoje osobno postavljenje, vsaj celo življenje, kar je spričal mnogimi deli. Jedina želja, da bi mogel močno delovati v narodu, gnala ga je v semenišče; s prijateljema svojima Gablerjem in Girglom osnoval je kot mladenič obširne načrte, kako bi se mogli naučiti vseh evrapskih jezikov, po vseh deželah potovati, in kar bi našli koristnega, popisati in v domovini vvesti, kako bi po takem dospeli do vzvišenja naroda českega in slovanskega poprek. Havliček je hotel poznati vse krajine slovanske, in porabiv zaželeno priliko hodil jo na Rusko. Odtod se je povrnol z mnogimi skušenostmi, godnejši na duhu in značaji; pomiselnost se mu je ohladila, in od sega dob je vsele bolje ravnal svojo delavnost k porabnim, postavnim namenom, iz kterih je bilo pričakovati gotovega, bližnjega, preglednega uspeha. Silno bogata satirička žila vedla ga je zmirom močnejše k plodom

napisnim, dostikrat jako ostrim, včasih prek dostojnosti sezajočim ; tudi v pretresih se je dosti krepko raztekala, kar je toliko huje sklelo dotičnika, kolikor je to do tega časa na Českem bilo nenavadneje. Zraven tega pa je imel jako blag čut, prav slovanski, srce odkrito in prezorno brez potaje, v društvu s prijatelji vsekdar veselega srca, živ, poln šegavosti, humorja in veselih misli, zato vsele in vsem mili družnik, v obrtnih rečeh reden in prekoredno pošten. Življenje mu je bilo kratko, pa slavno, in v šestih letih svoje javne delavnosti je dosegel namen, kteremu so drugi darovali vso delavnost svojega dolgega življenja. Njegov značaj naznanjajo lepše, negoli vse opisavanje besede, kterimi je grajal svarila, začinaje izdavatı Slovana : „Lagoden vojak, kteri junaški misli samo za mira, kedar ni nevarnosti“, kakor tudi prešinjlive vrstice, napisane v Briksenu dne 12. malega srpna 1854. leta :

Prislibujte si mně,	Obetajte mi,
Poroučejte si mně,	Zapovedajte mi,
Vyhrožujte si mně,	Grozite se mi,
Přece zrãdcem nebudu! Vendar izdajavecne bodem!	

Havliček je bil odlični pretresaç in pesnik. Pisal je črez mero prešinjlive pesmi elegiške, in najostrejše šegavostjo prepletene napise. V parodijah narodnih pesmi zložil je vso nevoljnost svojo nad neblagimi razmerami politiškiimi in nad sli svobode, kteri so se obrnoli v Jude, loveči strastno mastne službice. Mnogo teh pesmi je raztreseno med ljudmi. Njegove tiroljske žalostinke, jasno svedoštvo njegove goreče ljubezni do rodovine in očevine, bile so prevedene v ruščino in mnogo drugih jezikov, v češčini so se smele še le 1860. leta natisnoti, vendar ne popolno. Veča satirička pesem „Křest sv. Vladimíra“ ostala je nedovršena ; v nji je posebno skleče in bodljivo bičal ono uredno pobožnost, která dela Boga služebnika državi. Glavne sestavke svojih novin zbral je v posebni knjigi pod naslovom : „Duch Národnich novin“ pokloniv jo Palackemu ; prevedel je tudi mnogo iz Voltair-ovih spisov pod imenom : „Některe povesti.“ Mnogo se je govorilo v novejši dobi o izdavanji njegovih „Zbranih spisov“, vendar v sedanjih razmerah bi se mogli le nepopolno izdati, ter opustiti ravno najjakši plodovi. Odlomki njegovih pesmi so priobčeni v „Obrazech života“ 1861. leta, kder je obširno popisan H. životopis. Kamenopisne podobe je izdal Šir, Farský, Čehi v Ameriki.

Bože, da je nam Slovencem toliko Havličkov, kolikor je bilo poslancev slovenskih v državnem zboru, ali da rabim naše nezgode priliko, toliko, na kolikor politiških kosov je raztrgano Slovensko, ki bi razstavljeni stražili, zagovarjali, branili narodni jezik, narodnost, svobodo, celokupnost slovenske očevine, že davno bi imeli zedinjeno Slovensko, slovenski osrednji zbor, slovenske učilnice, slovensko upravo, in nemškutarstvo bi bilo že se-

sevsema zgubilo tla izpod nog na slovenski zemlji. Ali kaj senjam, da nam je le eden, in da narod uživa od njega deljeno zdravo in krepko hrano, ne sezajoči in ne hlepeči po kvarni tuji krmi, sijalo bi že svetlo solnce na vrata našega poslopja. Zdrami se! sčedni se mili rode moj! — Umnimi in porabnimi nauki je H. prebudil, krepil, prerodil narod česki, ka je postal značajen in stanovit kakor njegov učnik; sprejmimo tudi mi očiščene nazore, in zavrgši motljive strasti, sebičnost, mračnjaštvo, podedovane predsodke, zložimo se v mnenjih, pogledih in prepričanjih.

Slovanska politika po Havličkovih nazorih.

Kan slovanske politike mora biti, da vodi k sreči posamna plemena in pospešuje občno slogo.

Kakor Čehove, tako tudi nas Slovence počeli so najhuje nemčiti za Jožefa II. in za njegovih naslednikov. Jožef je 30. vinotoka 1785 ustanovil, ka samo tista deca, ktera se je naučila nemščine, sme biti pripuščena v latinske učilnice, kar se je pri nas zdržalo do sedanje dobe. Nikdor ni mogel brez tretjega nemškega, sedanjega četrtega razreda v gimnazijo. Mi Slovenci bliže Hrvaškega smo se te okrotnosti ogibali odmahnovši po dovršenem drugem razredu v Varaždin, Zagreb, Kanižo itd.; ogrska krona je odbila vse — in edinozveličavno nemščino, le nas in Čehove krmijo z njo, vsaj pšejo jo v nas, toda voda silno tlačena hujske bukne; a 1789. leta prikazala se je ostra naredba veleča, ka ne sme biti prijet v učenje kake obrtnosti ali trgovine nijen dečko, dokler ni dovršil konči dveh let normalnih učilnic, to je takih, kder se je nemščina učila. Črne dedine krivičnega nemčenja še se denes nismo mogli otresti, čeravno se nam je s prestola večkrat svečano, neurazljivo, sveto in nedoteklivo besedo zagotovila na rodna ravnopravnost vsem narodom; čeravno državna osnovna postava podpisana posvečenoj roko njegova veličanstva, daja vsem državljanom enake pravice, polno narodno ravnopravnost, itak je na Slovenskem v poslednjem oziru vse po starem kopitu. Nemščina se naduvlje v učilnicah, nemščina v duhovskih in posvetnih uredih, uboga slovenščina pa le pasterkuje pred pragom predrzne, bahate in razšoperjene mačehe nemkinje. Popraša li kak slovenski poslanec vlado o tolikih nam se godečih krivičnostih, odgovarja se vsele ogibno, potem pa nikomur nikaj, kakor je bilo, tako bodi. Priznavamo, ka nova doba ponuja prece svobode, namreč, ka si smemo društva snovati, v taborih se shajati; toda svoboda brez narodne ravnopravnosti, to je vseoblast in gospodstvo nemščine nad slovensko narodnostjo, nad slovenskim jezikom, ni svoboda, ni ravnopravaost, nego nasilstvo, laž, krivica, tlačenje, posmehovanje in hlinjenje zlate svobode. Svobodnik mora priznavati načelo: „jaz sem svoboden, tudi vsi drugi so svobodni“, nikar samosilja: „jaz sem

svoboden, sosed ali inorodnik pa bodi moj rob.“ Svoboda in enakost ste potrebni podlogi umnega pravnega reda. Svoboda zapravljena še se leže drugoč pribori, negoli narodnost: ta zgubljena je na veke zaigrana, in to je ravno razlog, ka se toliko za njo poganjamo, vse darujemo. Sicer vedeti je, ka mi le to zahtevamo, kar že drugi dolgo in obilno uživajo, in ničesar več, namreč na vsem Slovenskem slovenski jezik uredni in učni; dokler se nam to krati, vsele nam se godi v nebo kričeča krivica; pri tem pa še se drzne kak nemškutarski ali nemški neumnik ali zacepanec trditi, ka smo v svojih zahtevanjih zažarjenci. S takimi zabitniki ni več razgovora.

Slovenci smo se predramili še le, ko že nam je večna smrt po plečih roštala, ko že skoro nikdor več ni znal slovenski brati, dosti menje pisati, ko že je nekoliko nemški jecljajoči sin zaničeval slovenske roditelje, vsaj sramoval se jih dobivši kako sloko službico, mastne so si pridržavali oni strijci, kterim so se nemškutarčki do kolen klanjali. Kroto težko je vzbuditi opešano, tujstvom skvarjeno, sramujoče se in ne vedoče več dobro slovenski govoriti, radujoče se v sužnosti, vsaj ponašajoče se svojo sramotoj, zavrženostjo, po tujstvu že hlepeče in popačeno ubogo ljudstvo. Takšemu kruljavemu pokolenju, hote je spraviti drugoč v pravo kolomijo, treba bi bilo pokazati obraz velikih in slavnih sprednikov; toda naša preteklost v ožem pomenu kaže le mračne in otožne kipeve, iznemši Samovo dobo, slavni čas Cirila in Metoda, slovensko prisezanje korotanskih vojvod do konca 12. stoletja, vendar tudi spomin na učinjene narodu krivice krepki slogo, budi na delavnost; najsrčneje pa hrabri, najmočnejši naver daja ugodna zavednost, ka mi Slovenci nismo sami, nego zelena in črstva veja velikanske lipe slovanske, bratje ogromnega naroda, ki šteje 85 milijonov ljudi, s čijih obzorja solnce nikoli ne zajde: to je nebeska pomisel slovanstva. Mnogo leže so budili Čehovi svoj omedleli narod, dičeči se slavnoj zgodovino; rodoljubi so mu razkrivali velikanske značaje, častne obraze velikih možev, kteri se niso nobene samovoljne oblasti na svetu bali. Vrli vlastenci videči, ka je treba pomagaveč v očivestni slabosti, oživili so na novo pomisel slovanstva, pomisel skupne korenike in narodnega bratovstva vseh slovanskih plemen. Slovanstvo je glavno središče in podloga česke politike, mora biti i naše, ker brez drugih Slovanov bi dnes Slovenci imeli spreobraženo podobo in osodo polabskih Slovanov, to je potujeni bi bili sevsema spreminovši kot narod. Slovanstvo obseza v sebi zelo zdravo in pravično misel, namreč ka narodi istega rodu, venako nepovoljnih okolnostih postavljeni, morejo si najbolje vzajemno pomagati k končni zmagi. Ta koristna in pravična pomisel bi lahko koga zavedla k senjarskim skrajnostim in jalovim prenapetostim javljajočim željo po enakoličnosti, da bi vsi Slovani imeli eno verstvo, en jezik, eno slovstvo, eno vlado, en ustroj.

Motna osoda tako dela s človekom, ka hote se rešiti enega zlega, toliko globše telebne v drugo, hote iz teme se speče, žele se ohladiti zmrzne. Tako je tudi s slovanstvom. Mnogi knjižniki videči, ka Slovani imajo različna naboženstva, ali verstva, namreč nekteri so pravoverniki ali papinci, drugi pravoslavnik, drugi Lutrovci, drugi Kalvinci, drugi Muhamedci, in ka se zbog tega med sebo črtijo, nasvetovali so na zedinjenje vseh Slovanov v eno verstvo. Že sama misel, ka bi 60 milijonov pravoslavnikov slovanškega obreda prestopilo k nekterim milijonom katoličanov, ki v tujščini daritvo opravljajo, ovaja, da mirno rečem, veliko predrznost. Najlegši pomoček proti vsemu črtenju in sovražanju je vsa verska društva z dravim podukom priversti k vzajemni ljubezni in strpljivosti.

Odlična, pesniška, čarobna, molnjevna pomisel: skupni jezik vseh Slovanov, zato jako podpirana v začetku minovšega desetletja od Slovencev, tudi Hrvatov in Čehov, vendar pokazala se je neporabna največ zato, ker že posamna pokolenja javljajo lepo razcvetša slovstva, kterim ne kanijo slobe dati. Omeniti je, ka se razna slovanska plemena ravnokar razvijajo in omikujjo na podlogi svojih narečij, in ne bi se mogla lahko vzpeti brez kvara na nov, težko razumljiv jezik. Vrh tega bi se s tem težavnim delom mnogo dragega časa potratilo, sovraštva bi nastajala, vspeh pa najbrže medel dosegel. Kogar presilno mika skupni jezik, uči se ruski gladko govoriti, da bode lahko in brez ovir razgrebal zaklad blagih misli v slovanskih shodih. Četiri slovanska narečja se priznavajo kot samostalna in spisovna: rusko, česko, poljsko in jugoslovansko; vse okolnosti glasujjo za to, ka je mnogo leže med temi narečji napraviti prijateljsko zvezo, nego li uničivši tri ustanoviti eden gospodujjoči in skupni jezik. — Oziroma na slovstveno vzajemnost trdno stoji resnitev, ka se pri veliki podobnosti in sorodnosti slovanskih jezikov vsak omikan Slovan najdalje v enem letu more ostalih toliko naučiti, da je dobro razume in knjige v njih spisane lahko prebira, a tem je toliko dognano v sedanjih okoliščinah, kakor bi vsi Slovani uživali skupni slovstveni jezik. Mnogoličnost raznih slovanskih narečij tudi ima svojo posebno vrednost, ker vsako kaže lastne krasnosti, ki se ne bi dale vphati v edini jezik. Ako se tedaj vidi na eni strani nezmerina težkoča, vsaj nemogočnost odbivši vsa posebna narečja eno učiniti gospodujjoče, na drugi strani pa očivestna lehkost brez rečene enakoličnosti doseči skoro isti namen, kdo še bi razmišljal, kteri pot je koristnejši in porabnejši? Človek menje omikan brez tega niti ne potrebuje za se toliko obširnega slovstva, njemu zadovolji slovstvo njegovoga lastnega narečja, omikancu pa so po naznačeni stezi odprta vsa slovanska slovstva. Isto velja o ustnih razgovorih, postavimo v zborih, shodih, skupščinah slovanskih: vsak Slovan govori v svojem narečji, a vsi zastopniki drugih Slovanov, štejoči se

k omikanejšim moževom svojega pokolenja, bodo ga dobro razumeli. — Starajmo se najprvle zato, da se naša mladezen *) nauči v gimnazijah in na vseučiliših vseh slovanskih narečij, in če bi vlada utegnola temu na poti biti, uči se zasobno.

Ravno tako ne bi modro bilo, ako bi se Slovanom hotel že zdaj vsiliti samo eden državni ustroj ali samo edina vlada.

Vseslovanstvo, slovansko vzajemnost in edinost slovanskih narodov mislimo si na naravni in porabni način tako, ka ni treba nikakše enoličnosti niti v verskem, niti v političkem, niti v slovstvenem oziru k slovanski ediniosti in vzajemnosti, nego samič skupne podpore proti skupnim sovražnikom, kolikor okolnosti dopuščajo. Razume se torej samo po sebi, ka nas Rusko ne bode podpiralo, pa tudi ondi ne bodemo pomoči iskali, ako si hočemo priboriti pravo ustavno svobodo in ustavna prava, zato pa nas podpira svojim obširnim slovstvom izlasti v strogo znanstvenih predmetih, kakor nas tudi podpira v narodnem oziru po svoji negrozenski velikosti. Po takem vsak slovanski narod daja drugemu to kar ima, in kar drugi more rabiti.

O političkem združenji in o politički vzajemnosti vseh Slovanov ne da se ničesar določiti brez globših osnov; vendar potrebno in dobro je prebroditi (preiskati, zato Prekmurec pravi jezikobrodec = sprachforscher) sedanji stan posamnih slovanskih plemen. — Po slovniških in slovarskih znamkah razpoznavajo se ta-le slovanska narečja: Velikorusi, Rusini — Čehi, Slovaki, Lužičani — Poljaki — Slovenci, Hrvati, Srbi, Bolgarji.

Po novejših razmerah daja se četirim slovanskim plemenom zagotovljena državna in slovstvena samostalnost: ruskemu, českemu, poljskemu in jugoslovanskemu. Rusini hočejo si ustanoviti peto samostalno slovstvo in narodnost, toda Poljaki je ovirajo, čeravno se rusinščina bolje nagiblje k ruščini nego li k poljščini. Lužičani so slab preostanek od nemštva požrtih polabskih Slovanov. Ako jih ne zadavi ista osoda, pridružijo se najbrže Čehom. Slovaki še tudi poskušajo na svojo roko postati samostalni narod, kar jim težko po sreči steče, ako se ne oklenejo svojih jako omikanih sobratov Čehov, in ako skoro ne vstane voditelj rešnik. Madjarstvo je preti zadržnoti in pogoltnoti, da se z njimi podkrmi. Zedinjenje vseh Jugoslovanov še ni povse dovršeno, ovire dela nekaj dvojno verstvo, nekaj pa dvojna abeceda. Bolgarji se živo gibljejo in zanašati se smemo na ugodne političke dogodke, kateri tudi pospešijo slovstveno edinost.

*) Da mi ne bi vzpet kdo oponašal, ka pišem nenavadno obliko mladezen, dolžen sem se opravičiti in navesti izvirnico; rabijo jo premurske „Knige žoltarske,“ Slovenčene po Trplján Šandori. V Kősegi 1848. Na str. 9. se bere: od lépe mladézni; takisto na str. 118. od prave vüpazni, indi divjazzen, bojazen, živazen.

Slovani bivajo pod šesteroj vlado in sicer pod rusko, prusko, avstrijsko, črnogorsko, srbsko, turško; nekoliko pod ameriško svobodno skupnovlado, Rezijani pa pod laško. Na Pruskem so Slovani se vsemi služeči in neznatni proti celoti; na Ruskem, Črnogorskem (Črna gora je povse svobodna slovanska skupnovlada), Srbskem so Slovanje gospodujoči; v dveh državah pako, namreč v Avstriji in na Turškem so Slovani večina bivalstva, vendar se trudijo in silno borijo, da dosežejo politiška prava in narodno ravnopravnost.

Oziroma na pokolenja sta dva slovanska naroda nerazdeljena vsak pod enoj vlado, in sicer Čehovi in Rusi, prvi v Avstrijskem, drugi na Ruskem; drugi dve plemeni ste razdeljeni pod različne vlade, Poljaki pod tri, rusko, avstrijsko, prusko; Jugoslovani pod četiri, avstrijsko, črnogorsko, srbsko, turško.

Najiminitnejše za nas je pogledati na sedanje stanje Slovanov v Avstriji, kateri šteje 18 milijonov, imajo torej čezpolovično večino vseh bivalcev avstrijskih. Misliti bi se smelo, ka se vlada sčedni po 1848. letu ter se oklene najzvestejšega naroda, kateri je prestol rešil, kateri je rekel po ustih Palackega: ako ne bi Avstrije bilo, Slovanje bi jo stvorili; toda druga poje, cesarjevina je raztrgana na dvoje tako, da tekraj Litave gospodujejo nad Slovani Nemci, onkraj pa Madjarji, zato se ne dajo popolne pravice Slovanom, ktere na debelo in mastno uživajo Nemci in Madjarji, niti tu niti ondi. Potem pa še se čudi neslovanski svet, ka so naši veljaki svetohodili v sveto Moskvo narodopisne razstave si razgledavat, vsaj so nam prijazni bratovi iste krvi. Pojdite vi Madjarji, ako imate kde na svetu rojake; Nemci tako vrše in močno kažo svoje prijateljstvo in prijaznost sorodnikom izvunaj države.

Mislili smo, ka si avstrijska vlada iskrenim in blagotvornim ponašanjem proti Jugoslovanom priskrbi močno sočutje med turškimi Slovani ter tako nadela pot k bodočemu pridruženju večega dela evropskih turških dežel k Avstriji, dična to nagrada za zaigrano Milansko in Beneško; nadejali se smo, ka Avstrijsko drže se svobodne slovanske politike postane glavni tekmeec svojevoljne ruske vlade, pa ni mu mar, da zadovolji svoje slovanske narode, zato vse hira. — Politiško združenje vseh Jugoslovanov v eno skupino v sedanjem položaji ovirajo nekaj državne razmere, menje slovstvene. Mi Slovenci moramo na vse kriplje delati, da se brže bolje zedinimo v eno zemljepisno in politiško skupino, ter ljudstvo primerno izobrazimo, brez dostojne ljudske omike bi vsi skisnoli. To dovršivši smemo se pripravljati na koristno združenje z južnimi bratovi; sicer pa vsaka politiška stopinja učinjena na Slovenskem mora se ozirati na jugoslovansko skupnost. Junaške Hrvate toliko tepejo mršave politiške razmere, da skoro ne utegnejo in ne morejo misliti na potrebno jugoslovansko zvezo; njihovo stanje je sedaj jako bedno; res, ka imajo

zagotovljeno rabo svojega jezika, toda je li ste čuli madjarsko ljubezen do hrvaških govornih glasov, ko je hrvaški poslanec Kraljevič pregovoril nekoliko narodnih besed v peštanskem zboru? tuljenje in kroljenje je donelo v zbornici. Nauk! Bolgarje se budijo, zavedajo, in ako dovoli sreča junaška, skupno z drugimi Slovani in zatiranimi narodi pod turskim kopitom zdihujočimi, otresejo žuleči jarem, ter stopijo v ožjo zvezo s Srbovi in sivimi sokolovi črnogorskimi. Priznati tudi moramo, ka smo Jugoslovani, kar se tiče izobraženja prostega ljudstva in slovstva, še daleč zadi za značajnimi in marljivimi Čehovi: za to pa imamo več mladezne živosti, več krepkosti, lepši zemljepisni položaj pri morji.

Na slovanskem jugu razcveta se troje slovstvo; slovensko, hrvaško-srbsko in vstajajoče bolgarsko; sveta glagolica životari samič v cerkvenih knjigah in v pogibeli jej je spreminoti, ako je največi Jugoslovan ne povzdigne vzpet na dostojno in odlično mesto. Mi Slovenci in Hrvati imamo isti prapovpis česki, kakor Srbovi in Bolgarje cirilski, zedini li se in ugladi to dvoje razrečje v eno, postane rajske lepote jezik. Dvoja pisava abecedna omikancev ne moti in ne ovira, prostakom pa dovoli slovstvo domačega razrečja. Mi Slovenci moramo hlepeti in se nagibati v jugoslovansko središče, v Zagreb, Bolgarje pa v Beligrad, samo Beligrad ostani beli grad, in kedar oboji onamo dospejemo, gotova je slovstvena edinost jugoslovanska. Od Slovencev se nikar ne zahtevaj, da že zdaj popustimo od svojega narečja, mi moramo, kakor je že povedano, najprvlje si narod omikati in dotje dotirati, da bode vsak na Slovenskem kruh trošeči urednik in učitelj dobro znal slovenski, in potle še smemo misliti na dalnji napredek. Pri pisavi je paziti, da se v nji, bi rekel, nevedoma in nevidoma bližamo Hrvatom, rabe polagahno besede in oblike jim znane; takisto naj postopajo Bolgarje; toda Hrvatje in Srbovi ne smejo prezreti svoje imenitne naloge. Ponosno naznanjam, ka mi Slovenci, ako bodemo napredovali v razvoji svojega jezika in slovstva, kakor se je zagnalo po pravi kolomiji, dotle doženemo, ka se za 20 let ne bode videl razloček med slovenščino in hrvaščino. Živo priporočamo vsakemu jugoslovanskemu pisatelju, da, predno zastavi pripisek, do jedra premozga vso knjigo jugoslovansko, ter tako zveden in izurjen v slovstvu bode lahko obilno zajimal iz nepresušljive izvirnice bogatih zakladov krasnih draginj jezikovih. Modrišče in vseučilišče jugoslovansko postani ognjišče in središče Slovanom od Triglava prek Balkana. Mimogrede bodi omenjeno, ka se skladam z onimi, kateri zahtevajo pravniško akademijo v Ljubljani, a ne idem z onimi, kateri si želijo v beli Ljubljani vseučilišče, nego mislim, ka že zbog vzajemnosti ostani modroslovje in vračništvo skupno za vse Jugoslovane.

Južni Slovani imajo s Čehovi mnogo skupnega, kar je 1848. leto očivestno pokazalo, zato je treba trdno se držati zdravih načel česke po-

litike, ter pomisliti, ka so Čehi ne samo mnogo omikanejši in značajnejši od nas, nego dosti više v izobraženosti nad vsemi drugimi narodi v Avstriji brez iznimke. Glavna osnova slovanske politike in jedini pravi pot k resnični zmagi je, da drug drugega ne zapustimo, tudi te ne, če bi iz kakše druge zveze se leščal hipni dobiček; naše načelo mora biti: ali vsi dobimo svoja narodna prava in ustavno svobodo, ali vsi prepademo. Proti temu načelu so hudo grešili Poljaki boreči se v vrstah madjarskih proti Jugoslovanom in Slovakom. Jedina modra in za bodočnost zdačna politika naša je oporoka, ktero je moravski knez Svetopolk zročil svojim sinovom — sloga. Kaj bi nam pomagalo, ako bi eno slovanskih pokolenij opustivše in izdaviše druge za čas si nekoliko pridobilo, došla bi doba, in vzpet bi mu se odvzelo, in poslednjič bi vsi ostali na cedilu. Le skupna obvezanost vseh slabših plemen slovanskih v dobrem in zlem obeta nam trdno upazen, vendar jako se progresa, kar na ves glas pričajo najnovejše prikazni in dogodki.

O poljsko-rusinskem vprašanji molčimo, le toliko omenjamo: Poljaki! bodite prvič pravični Rusinom, ne mrzite na Ruse, ki so Slovani, in gotovo v kratkem se pri njih porodi in prisveti denica svoboda; jeli Poljak ruski ali Rus poljski živelj sprejme, ni zguba za vseslovanstvo; skrbite za svoje bratove na Poznanjskem, da jih nenasiljivo nemško žrelo ne požre, vsaj že je vtelaži kakor kača koranta, ondi bodi ognjišče poljske branivne delavnosti; drugič bodite Slovani, brez slovanstva ni več rešitve za Poljake, — zgodovina je učiteljica.

Preostaja še na kratko omeniti Slovane bivajoče izvanj Avstrijskega, in sicer Slovane pod ruskoj, tursko in nemško vladō. Pod nemškoj vlado se sedaj Slovanom najhuje godi, in očivestno že se kaže pohot pruske vlade da popolno ponemči ne samo Lužičane nego i Poljake poznanjske in šlezke. Nemški živelj se res javlja kot pomor slovanskemu, kar stoletja očitno svedočijo. O Slovanih pod turskoj vlado ne da se nič krajše in razložnejše reči nego to, ka se Rusovi na vso moč trsijo zakotviti med njimi svoj vpliv, ter naposled zrušiti tursko državo, ne kar se zmirom bolje pripravljajo, a podjarmljeni naredi se naglo dramijo in hrabrijo na rešilno delo, na borbo za svojo samostalnost in na podir turske krvoločnosti in samovoljnosti. Rusko je res povse slovanska država, vendar motil bi se, kdor bi mislil, ka je ruska vlada resnično vse porabila, česar bi se mogla ukoristiti iz pomisli slovanstva. Rusko državništvo hodi pri vsem po jako dolgi cesti ali gotovi, ruski orel ne zaseka lahko kdehte svojih krepkih krempljev, toda kder je zaseska, ondi navadno ostanejo zasekani. Po našem mnenji najde Avstrija le v poštenih in pravičnih ustavnih vladi, takisto v pravičnem in resničnem vršenju narodne ravnopravnosti vredno zaslobo in stalo za bodočnost. Inači se ne da zagatiti, da ne bi prvlje ali pozneje o prvem kakem prevratu v Evropi pri-

ska, menda nehotе in nevede silno podpira Rusko v hitrejšem dospetji velikanskih namenov. Politika nemško-madžarska je sevsema protivna slovanski, in zato morajo neogibno vsi Slovani biti v uporu.

Kan naše slovanske politike je privedi vsa slovanska pokolenja v zvezo, in po tem zagotoviti vsakteremu izmed njih svobodo, samostalnost in popolni razcvet narodnega življenja. Ta namen v Avstriji doseči je toliko leže, ker že največi del teh slovanskih plemen skupno prebiva, gnati le moramo na to, da se državni ustroj v Avstriji tako pretvori, kakor je treba za naše ublaženje, in da bi drugi naši sorodniki dosle izvunaj Avstrije živoči mogli si želeti zvezo z nami. Pokihdob pako naša Avstrijska vlada nam ne pomaga k doseženji omenjenega kana, nego še ga ovira in duši. Moramo tedaj skrbeti, da po upornem poti dospejemo v zaželeno svetišče kljubu vladinemu prečenju. Pot, po katerem sedanja nemško-madžarska vlada klesti in hodi, je razdvojeno središčenje s prividno svobodo in lažljivo ravnopravnostjo narodno: naš pot pa je prava demokratiška in svobodna ustava z resnično narodno ravnopravnostjo. Ta poteva sta si navpik nasprotna, nikdor tedaj ne more obenem hoditi z nami in z vlado, kakor nikdor ne more biti ob enem v ognji in v vodi. Kdor ni z nami, proti nam je, na to načelo prisezamo, vse drugo je metlanje, smrtna bolezen značajnosti.

Hočemo li na upornem poti dognati do kakega uspeha, treba je najpopred dobre uredbe in somernega preračunjenega delovanja. Do neke dobe nas je vezal bolje prirodni nagon, čut skupne pogibeli in skupne naklonosti, sedaj pa smo dolžni dalje delati s popolnim zavedenjem o svojem kanu in o pomočkih, kakor umno urejene stranke. Odsle si poiščimo sredstva, katerimi zdržimo stalno zvezo med sebo, ravnajoči se drug po drugem v vseh stopinjah, in nijeno pokolenje ne počinaj nič znamenitejšega brez vedenja in odobrenja drugih. Koristno tudi bode, da se sporazumemo z Rumuni, ktere šiba enako trpka osoda, sklenovši z njimi prijateljstvo na vzajemno podporo.

Slovenski razumniki ne smejo več biti cicljavci in šušljeiki, ktere vsaka najmenjša neprijazna sapa povali, ktere vsako neprijetno betvo zmoti in odvrne od pomaganja na napredek, nego možje značajni brez ozkoprjsja in predsodkov, neprestrašeni delavci na korist in osrečenje našega zatiranega in tlačenegar naroda; kdo ne zna, ka je narod toliko svobode in toliko pravic vreden, kolikor si jih sam pribori in braniti ve?

Kakor slepcu pogleda nam je treba, da mi avstrijski Slovanje bržje boljе ustanovimo politiško-narodno društvo, ktero bode kot zbor stalo na čelu vsegar narodnega početja. Združiti moramo svoje moči v eno središče ter skupno delati po enem črteži; neurejena in razkosana delavnost pojedincev nikoli ne opravi toliko, kolikor urejena. Za tako društvo je zlata Praga

najpripravnejša in najprimernejša izlasti zarad bistrih zvedencev in veleumov političkih. Iskreno na srce polagamo vrlim, značajnim in neopešanim bratom Čehom, naj se nemudoma lotijo posla.

Vzajemna podpora in bramba med avstrijskimi Slovani je edina prava podloga in zagotovilo narodnih pravic in svobode proti močnim kvarnikom in nasilnikom, opiraje se na skupno spoštovanje in bratovsko ljubezen. Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari; sloga jači a nesloga tlači.

Rusko.

Prvo kolo Ruska ima . . .

P. Štros.

Velikanska država ruska rasprostirajoča se po veči poslovi evropske planote, po vsej severni, vzhodnji in že tudi srednji Aziji šteje vsled stavopisnih podatkov od 1863. leta na 394.064 štirjaških miljah 74,532.200 ljudi, in sedaj že gotovo 78 milijonov ljudi na 400.000 štirjaških milj. Gledé na to, ka se na tem obširnem prostori narodi vsako leto 2,800.000 otrok, umrje pa 2,300.000 ljudi, tedaj preostaja 500.000 t. j. pol milijona na leto, kaže se znaten presežek porodov nad mrljivostjo, in ljudnost raste naglo ma. V tej razmeri napreduje, podvoji se v 80. letih bivalstvo. Tengoborski je preračunil, ka se zgodi v 70. letih, kar bi dajalo častno številko stanovnikov slovanske države. Take stavopisne prikazni obetajo drugo bodočnost nego li madjarsko-tursko kvarstvo.

Vedro se spominjam, kako je 1848. leta dr. Steiner na ves glas zolil v vseučilišni dvorani graški: Hrvati nam hočejo vvesti Rusove, tedaj nikakše zveze z njimi. Rusi so sicer došli 1849. leta, toda na pomoč poklicani od nekoga drugega a ne od Hrvatov ali poprek od Slovanov. Še mi živi pred očmi podoba, kako vojvoda Görgey pri Világoši izročuje sabljo ruskemu povelitelju Rüdigerju, in na to je pokojni Paskievič javil v Petrograd ponosnemu Nikoli: „Veličanstvo! Ogrska leži pred vašimi nogami.“ Koristno je toliko znamenite dogodke včasih si v pomneži ponoviti. — Še dnes je med inorodniki v navadi občna napaka, ktera vsacega Slovana razumnika ne hotečega biti Nemcem ali Madjarjem oziroma nemškuterjem, ali madjaronom, običaje imenovati častitelja in klanjavca ruskem knutu; toda resnično ne bi čuda bilo, ako bi Slovani res častili in se klanjali knutu, ker knut je menda na svetu edina reč, kteri so v strahu prevzetni avstrijski Nemci in ponemčenci, in naduti in bahati Madjarje ter njihovi zvesti oprode, ki ne znajo nikake pravičnosti, ki se niti Boga ne bojé, kterim ni nič svetega, razve einiges Deutschland in Magyarország na potroške drugih narodov. Ako ne bi hilo te bojazni od Rusov, kako še le bi metlali z nami! Ne kanim obširno govoriti o Ruskem, nego samo čitateljem ponu-

diti drobne črtice za vodilo, da nikogar nemško-poljski nauk o Rusih ne zvodi v zmote.

Rusko je od vseh drugih narodov in dežel tako različno, vsaj izvirno v svojih uredbah, pismu, običajih in verstru, ka je tujcu težko si pri-skrbeti pravi pojem o tem slovanskem narodu, čeravno bi ondi prebil neko-liko let in križem prehodil vso državo. Tujec bivajoči na Ruskem družī se skoro izključivo vzpet s samimi tujci, ali največ če obči z nekterimi vrsta-mi ruskega občinstva, prijemšega zvečine inozemne običaje: s pravim ruskim narodom se skoro nikdar ne sreča, a kar vé o njem, pozvedel je od sli-šanja iz ust takih ljudi, kateri toliko znajo Rusko, kolikor on sam. K temu še prihaja, ka se večina tujcev izlasti Nemcev z neko zavistjo ozira na vse rusko, tedaj gledī skoz očali sajami poličene, in še često navlašč marljivo prevrača in nevoščljivostjo pokali istino. Odtod motni pojem, kakega ima Ev-ropa o največi državi na vzhodu.

Nam Slovanom se ne spodobi zajimati mnenja o Ruskem iz tak-ših kalnih izvirnic, ker dobro vemo, ka kriva misel je vsele podloga krivega dejanja. Stvari si je treba predstavljati, kake resnično so.

Najprvje moramo vsekdar deliti ruski narod od njegove vlade. Drugo so Rusovi, naši slovanski bratje, narod velik, dobromiseln, jako sposoben in bister, ohranjen v dobrih staroslovanskih običajih, narod velike bodočnosti, od kterege se moremo tudi mi vsa ostala slabša pokolenja nadjati za bo-dočnost še mnogih dobrot: a drugo ruska vlada, sedaj sicer že prece na-mešana s starimi in častnimi ruskimi imeni, vendar še lokavo osnovana po tujih in lagodnih šegah; jeno jedro so bili tujci in še jih je brez vsega čutja k ruskemu narodu. Vlade spreminjajo, narodi živijo: koliko načinov različ-nih dobrih in zlih vlad je preživel že vsak nam znan narod? Ne pregledimo one velike istine, ka je treba bilo nekoliko tisoč let, da se je stvoril in zra-stel ruski narod, ka pa v eni noči, v eni uri more postati in vzpet premino-sti vsaka vlada.

Nikdor ne goji dečinskih misli, ka bi lahko v kratkem dozoril pre-vrat, ter mahoma se porodila na Ruskem bodi si ustava ali skupnovlada. Nijenemu omikancu ne more biti tajno, kar je ukazano dne 3. sušca 1863, namreč preinaka vseh robov ali sužnikov v svobodne državljane po modri previdnosti in zahtevanju časovih razmer. Ista vlada znajoča pravične zah-teve in potrebe svojih državljanov napreduje naravnim korakom in menda prvje osreči in povse zadovoli svoje bivalce, nego li marsiktera država no-seča na čolbah že dolgo dim neke posiljene in pristranske svobode, po pravem pa je najhujše mere samosilstvo ene ali dveh stranek. Prevrata se ni bati, ker k temu ni nasprotno močne stranke, ki bi uspešno mogla izvesti koristni pre-kuc proti carski samovolji, razve stranka slovansko-pravoslavna, ktera pa ne

misli na gomote, nego na duševni razvoj in napredek. Te odlične stranke moške so pravi ruski rodoljubi, kateri se navadno, iznemši učitelje, oddaljujejo od javnih uredov, kateri se tudi ogibljuje carskega dvora in Petrogra da, zovoči Petrograd tuje odnarodnjeno mesto, moževi imajoči pravo rusko omiko, znajoči rusko zgodovino, preučivši ruski narod, — moževi, kateri so prijeto iz tujine omiko že resnično prekuhali in obrnoli na pospeh Ruskega; dokler večina običajnih ruskih svetovnjakov samo prvrhoma naličena evropščinoj, jecljajoča tuje mišljenje strašno zaničuje vse rusko, kakor je navado pri tujcih in naših nemškutarjih, ki črtijo vse slovensko. Slovanska rodoljubna stranka zna tudi druge slovanske narode, potuje po njihovih deželah, ustanovljenje učiteljev slovanskih na ruskih vseučiliščih je delo njihovega uma: najgorečnejša želja te stranke je, da bi postalo Rusko v svoji dobi podpornik in pokrovitelj vseh ostalih Slovanov proti drugim je tlaččim narodom. Ti rodoljubi se tudi gorljivo drže domačega pravoslavnega verstva, umejoči razločevati med verstvom samim a med praznoverstvom raztrošenim od dobičkarskih in neobtesanih popov; dokler navadno ostali ruski posvetnjaki, vrnovši se iz inozemstva drže se ali zgolj neverstva, ali pa nemškega protestanstva, katero je sevsema protivno narodnemu duhu ruskemu. Ta stranka, čeravno v menjšini, bi mogla v kratkem osnovati dostojen prevrat, ker med višim vojniškim častništvom nahaja mnogo privržencev, takisto med trgovci, stanom na Ruskem najnarodnejšim in najrodoljubivejšim bi našla bogate in iskrene zaveznike. Vendar ta stranka neče sama pristopiti k prevratnemu početju iz razlogov jako tehtnih. Dobro vede ti ruski rodoljubi, ka vsa neslovanska Evropa, posebno nemški sosedje so Slovanom zelo neprijazni, iščoči se povzdignosti na ujmo slovanskih mejašev. Bili se porodila neka zmema v vladi, iz česar bi konči za čas nastalo brezvladje in po takem slabost vlade, gotovo bi porabili to priliko sovražniki slovanstva na svojo korist in na kvar Slovanom. Za sedanje vlade, ktera dragovoljno sprejmlje primerne in narodu koristne obnove, nimajo razloga spak delati dobrovede, ka čeravno niso privrženci samovoljstva, vendar vlada je dober nastroj za povzdig in okrep ruskega samovladja; politiška svoboda pa je prirodni izvir novejših poprav.

Na srečo so imeli Rusovi v kratki dobi nekoliko sposobnih, delavnih in srčnih vladarjev samodržcev, čijih duhu je dolžna sedanja močna država hvaležnost. Peter veliki, Katreja II., Aleksander I., Nikola, Aleksander II. Kemur je znano, kako neznatno je bilo Rusko pod Petrom velikim, a kaj je za Aleksander II., priznati mora, ka so si pridobili Rusi iz samovoljne vlade razve zlih tudi dosti dobrih nasledkov. Vsa moč ruskega naroda združena v enih rokah in ravnajoča vse dejanje po eni modri glavi vzpela se je na višino tolike obširnosti in krepkosti.

Ne sme se misliti, ka je ruska vlada tako neumna in tatarska, kakor se bere v popisih, izlasti nemških potnikov in časnikarjev; ne smemo si tudi vlade ruske pred oči staviti, kakor jo slikajo Poljaki, čijih barve so sam žolč: nasprotno, rusko samovoljstvo je mnogo strpljivejše nego li avstrijsko, ne samo pred 1848. letom, ampak tudi od 20. velikega srpna 1851 do poraza pri Solferinu, ker čeravno se ovira delež na politiki in vladi, vendar za to mu odpira nezmerno polje napredka v vsakem drugem obziru, ter skrbi dejanski za povišanje in okrepljenje Ruskega. Rus očivestno vidi svojo očevino razcvetati in krepiti se, a to mu je ugodna tolažba za nedostatek politiške svobode, ktera se den na dnoma bliža ter že sedaj dozvalja časnikarstvu in knjigarstvu povoljnějše gibanje, nego marsiktera druga država, ktera ima v vsaki priliki svobodo na jeziku.

Ruskega bivalstva glavni razdeli dajo se razpoznati ti-le: 1. narodi neruski; 2. rusko mužičtvo; 3. carski mužiki t. j. svobodniki; 4. trgovstvo; 5. duhovništvo; 6. plemstvo; 7. tujci.

Neruskih narodov je jako mnogo različnih vrst; oni so kamor v narodnem, tamo v politiškem, tamo v verskem oziru podložniki, ter se na ves mogoči način rusijo. Jih število je v razmeri proti Rusom zelo nezatno; zbog razdrobljenja in raznosti plemen ne morejo biti Rusom pogibelni, neogibna jih osoda je utonoti v velikem morji ruskega naroda, kar se naglo vrši.

Mužiki prvlje robovi in sužniki, ktere so mogli za peneze kupovati in prodajati, postali so po pismu od dne 3. sušca 1861 povse svobodni državljani, svobodni kmetje, uživajoči osobno svobodo; njihov položaj, njihovo društveno stanje je po zakonu urejeno. 10 milijonov ljudi, namreč moških osobnosti je odkupljeno nekaj svojimi pomočki, pa država jih je tudi podpirala, drugi se delom rešujo svoje obvezanosti ali pa obrok, to je letno odkupnino, plačujo. Mužiki so v prvem pomenu poljedelci, vendar v pozimskih časih opravljajo tudi druga dela postavimo tvorniška. Še za robstva imeli so kmetje vesniške občine urejene po staroslovanskem in očaškem, vsled česar dobi vsak dorastel možki občinar enaki kos zemlji, in ako bi se pomnožilo jih število, delitva se na novo godi. Po takem ima vsakternik svoje posestvo, ktero pri njegovi smrti vzpet občini pripada, a kdo se narodi, narodi se že tudi v posestvu, ktero mu občina zroči pred njegovo doletnostjo. Iz tega se vidi, ka na Ruskem ni proletarstva, to je klatežev in potepov brez hišiča in ognjišča; jih gnezdišče je navadno tistega naroda, čegar govor te-le uglajene izreke zmaga: armer reischer, verabschiedeter soldat; — entschuldigen, dass . . etc. Moj nekdanji prijatelj je po priliki tako odgovarjal te bire bitjem: kdor hoče potovati, mora peneze imeti, potoval bi nek; naj vas tisti hrani, komur ste služil v mladih letih; zdaj se priklanjate, dobivši pa dar psujete v krčmi debelo nas in naš narod.

Carski mužiki, nekdašnji podložniki na carskih imanjih 8 $\frac{1}{2}$ milj. ljudi, imeli so že za carja Nikole pridavek svobodniki, tirajo razve ratarstva rokodelstvo, obrtništvo in trgovino niže vrste; oni so ljudje premožni, skrbni, delavni in pred vsem jako obrtni. Nikder ni prava socialna umiselnost tako zdravo in koristno oživiljena kakor na Ruskem. Zdravi socializem se razvija pod perotni ruskega orla v najkrasnejšem razcvetu, socializem, za katerega bi bili v ječo vrgli v francézki skupnovladi svojega državljana. Cele vesnice poleg svojega gospodarstva, razdeljenega po komunistiških načelih, tirajo po socialistiških vodilih tvornično rokodelstvo, navadno zimi. Neki kupujo zalogo tvarine, drugi delajo ta dela, drugi druga, oni vzpet druga, a kedar je reč zgotovljena, drugi jo nosijo na prodaj, dobiček pa si vsi dele po zasluženji. — Arteli, tako se zovejo na Ruskem socialistiška obrtništva ali društva različnih rokodelstev najemljejo stavbe, deleči se po dovršenem delu skupno z zaslužkom, vzpet drugi arteli združijo se na celo poletje k skupnemu delu pri občnem strošku in na zimo razdelivši si zaslužek povračajo se domov. Ta svoboda in samostalnost občin, ktera se je zdržala na Ruskem, prerokuje veliko bodočnost v poznejših letih.

Ti svobodniki so tudi po pravem meščanski stan, kateri je po imeni na Ruskem še nov in se vvaža v življenje; sedaj mestni bivalci ali meščanje, tvorijo skupno s svobodniki in trgovci srednji stan.

Ruski trgovci še so sedaj neka posebna vrsta ljudi ali kasta, ljudje običajno jako premožni, ker trgovina je ondi zelo znamenita in dohodna, to je, vrže obilno dobička. Ti dični Rusovi se poslavljajo posebno iskrenim rodoljubjem in nezmerno darežljivostjo za občno dobro kamor crkveno tamo državno.

Duhovništvo je sklenena kasta, povse podredjena carski oblasti, ker car je obenem kot papež grško-slovanske crkve. Crkvene poslove opravlja za državno crkev sveti zbor v Petrogradu kot najviša crkvena oblast sestavljena iz 12 duhovnih poglavnikov. Duhovništvo je oženjeno, slabo plačeno, ne more se toraj primerno izobraževati in je mnogo niže od našega, ter spada kamor oziroma na omiko tamo oziroma na ugled k nižim stanovom, iznemši seveda više dostojništvo.

Plemstvo ima res prednosti, vendar se leže prenaša za to, ka ni dedično, tudi ni nikakša sklenena kasta; plemič postane vsakternik, kdor stopi na neko stopnjo gradjanske ali vojaške službe in sicer tako, ka že je vsak vojniški častnik in vsak dijak na vseučilišči plemič, po takem se lehko zahodi plemstva. Mora se toraj reči, ka na Ruskem niti ni plemstva v našem smislu. Plemstvo obseza v sebi vse tako zvano razumništvo, in se da deliti na tri razrede, namreč gradjansko uredništvo, vojniško dostojništvo in pomeščike, to je grajščake ali vlastele.

Uredništvo gradjansko je žalibog najhujša bolezen ruske države. To so prave pijavice in ime činovnik, to je urednik ima že v sebi za ljudstvo nek prigras, kakor bi rekel zlo de j; vestni uredniki so v mnogem pogledu le iznimke. Res ti služebniki dobivajo običajno jako malo plačilo, in zato so skoro kakti primorani in prisiljeni na nepošteno pridobnino; gorje onemu, ki ima v uredu z njimi opravilo, izlasti gorje njegovemu žepu.

Dostojništvo vojniško je povse druge vrste, razločuje se od dostojnikov drugih vojsk tem, ka večina ruskih častnikov so ljudje samostalni, posedujoči svoja lastna imanja, ka ne služijo za plačilo, nego samo nekoliko let za skušnjo in za to, da bi si prislužili neko dostojnost, na kar običajno stopajo iz službe in žive na svojih imanjih kot pomeščiki. Dostojništvo rusko je poprek najčislanejši stan v deželi, omikan, svobodomiseln in uljudnega ponašanja, ne deleč se kot vlastna kasta od drugih državljanov. Z vojaki ravnajo ruski častniki mnogo prijazneje, nego li kde indi, za to pa tudi velika udanost in srčnost k častnikom od strani vojništva. Na Ruskem se ne nahaja nikder kakša zavist med vojaštvom in ljudstvom, ljudje ljubijo in cenijo vojaka a vojak se ne čisla za nič boljšega, nego li drugi državljani; odlična lastnost ruske vojske je rodoljubje, zavednost ruska in sočutje za čast in slavo svojega naroda. Vrablji že čivkečejo po nastanih ali slemenih, ka se po vseh evropskih deželah izlasti pri Nemcih stalno graja in zasramuje ruski narod kamor v knjigah tamo po novinah o vsaki priliki: ruska vlada, čije velika državniška urnost se nekati ne more, nehava ta zasramčenja prestavljati v ruske časnike, in lahko si mislimo in razvedrimo, s koliko zavistjo in mrzostjo gleda Rus na ostalo Evropo, od ktere o sebi ne sliši nič druga, nego li grajo, zaničevanje in zavržbo. Kdo bi dvojil, ka car ume ta čut ruski proti Evropi rabiti na svojo korist? „Za vsak ta grajavni sestavek razrušimo vam svoj čas jedno mesto, a za vsako grajavno knjigo vzememo vam jedno pokrajino!“ slišal sem po prebranji nekega takih prevodov v gostilnici upaljeno mislijo vzkliknoti ruskega častnika.

Posedno plemstvo (pomeščiki) je mnogoštevilno, ker na Ruskem bližerodstvo ali majorati niso običajni, in imanja se dele, a večina plemskih imanj je sestavala samo iz ene vesi. Vsak urednik ali uredniček si je gledal za svojega vezirstva nakopičiti malo istino, da bi si mogel kupiti konči maličko vesničko, ter večer svojih dni preživeti kot ruski bárin (gospodin). Vse to ima sedaj sevsema drugo lice, kar je robstvo slobo vzelo.

Motil bi se, kdo bi mislil, ka na Ruskem bivajoči tujci, kterih je zelo dosti od vseh evropskih narodov, največ Nemcev, posebno marljivo pospešujo in širijo svobodomiselnost; nikar, nasprotno se mora priznati, ka jih večine namreč so ljudje jako priprostega in dobičarskega mišljenja, kteri se z daleč priklanljajo vsaki kopejki, vsakemu grošu in so le

zato prišli na Rusko, da bi si mošnje brzo in obilno naphali. Od take bire pritepencev še je malo svobodstva došlo na svet. Ti tujci so prepogostoma najhujši nastroji samovoljstvu, tako postavimo so inozemski poveljniki ravno najpodlejši in najslužebnejši, kar velja v isti meri o urednikih.

Rusko v vsakem oziru krepko napreduje, učilnice se nagloma množe, vseučilišča, 9 jih je, obiskujo se marljivo, modrišče petrogradsko skrbno dela dobivajoče polagoma rusko suktnjo, parobrodi se splavavajo, železnice preprezujo državo, trgovina cvete na zvun, notranja uprava se tako prilično urejuje, ka že skoro preseza kdekako ustavo.

Navedlo se je nekoliko podatkov na razjasnilo, da krivo ne sodimo, kakor smo dosle bili vajeni srkajoči nazore iz nemških knjig in časnikov svojih mogočnih severnih bratov, imajoči je za medvede, volkove in Bog zna kako divjazen nalik zavistnim Nemcem in nemškim židovom.

Naposled bodijo pristavljene znamenite besede nekega Jugoslavana tako-le se glaseče: „Sovražnik sem in protivnik vsega samovoljstva in branil bodem do poslednje kaplje pota ustavo: ako pa se nikakor ne bi mogel ubravniti samovoljstva, najmilejše mi je samovoljstvo rusko.“

Vojska.

Dve moči se na svetu nestanoma srečavati, pravo namreč in nasilje (sila), često ste tako mnogovrstno združeni in vzpet tako v odporu, ka se med njima težko razpozna meja, to je, razloči pravo od sile a sila od prava. Mnógokrat stoji sila zoper pravo a pravo zoper silo, več poti mora sila pomagati k pravu, često vzpet ruši sila pravo.

Vidi se, ka je ves svet le preven boj, krepša moč podira slabšo, uniči jo in se postavi na njeno mesto; življi se bore med sebo: toplota z zimo, svetlo s temo, vlaga s suhočo, trdost z mehko; eno odstopa, drugo se stavlja na njegovo torišče, dokler vzpet ne opeša in se ne ogne svojemu prirojenemu nasprotniku. Živalstvo si je tudi med sebo v vedni borbi, slabša postaja žrtva silnejši. V duševnem svetu se čednost hrva z grehom, ljubezen z dobičkostjo: ker pa človek ima v sebi zedinjeno duševno in živalsko bivstvo, javljajo se tudi pri njem obenem tvarni, živalski boji, namreč boji z življi in živalmi, in boji duševni. Nijen človek niti najdivjejši in najlagoši ni celo brez ljubezni, to je vsele ima nekoga, komur vošči; a njen človek tudi najpopolnejši ni povse brez dobičkosti, ker človek s samó ljubeznijo bi bil tako nepopoln in brezčlovečki kakor s samo dobičkostjo brez vse ljubezni. Dobro razmerje teh sebi nasprotnih lastnosti, ljubezni namreč in dobičkosti, daja pravega in popolnega človeka. Vedeti je, ka dobičkost je skrb za se, a ljubezen skrb za druge.

Da človek brani svoje pravo, dana mu je dvojna moč: moč duševna, razum, katerim more druge prepričati o svojem pravu, in moč telesna, katero nasilno brani svoje pravo, ako razumovi razlogi ne bi imeli vrednosti. Res to je najkrasnejša stran človeškega življenja, ali človek v najčastnejšem pomenu. Na drugi plati se kaže, ka človek ravno naopačno rabi svoje duševne in telesne moči, razumom svojim namreč išče zvito nekati tuje pravo, telesno močjo trsi se silama je drugim jemati, ako ne more po lokavosti. Človek išče drugega človeka nalagati, prevariti, ukaniti in silama opleniti, in naposled se je tako privadil temu nasilju in lokavosti, ka ju niti ne jemlje za zlo, za brezpravje, nego za čednost. Ponašaje se res svojo zvitostjo in nasiljem nahaja vsele dosti bedakov, kateri čislajo njegovo lokavo in nasilniško brezpravje kot pravo. In kder bi ena teh dveh ljudomornih sester sama obnemogla, prime jo druga pod pazduho, lokavost zakriva nasilje, da bi svet mislil, ka je pravo. Tu smo dospeli na ono torišče, kder ni več razložka med razbojnikom in kraljem Aleksandrom velikim, razlika je samo v menjši rokodelski obširnosti in v menjšem številu tovaruševe; rokodelska pravila so sevsema enaka, namreč nasilje. Razbojnik jemlje slabšemu in ubije slabšega, pride li nad njega močnejši, ta umori onega; in Aleksander veliki kakor vsak obladnik jarmil je in plenil slabše narode, ako pa bi bil prispel nad njega silnejši, ne bila bi osoda Aleksandrova druga, nego li ujetega razbojnika.

Vojska v krasnem in plemenitem pomenu besedinem je oboroženo moštvo, braneče narod zoper krivično nasilje. Toda žalibog zgodovina uči, ka se je vojska skoro vsekdar bolje rabila proti pravu in najčešče potrebovala za nasilje.

Krasno in častito je pozvanje vojske, kedar stavi življenje za svoje rojake, kedar prenaša za očevino vsekolike neugodnosti, kedar bedi na deželinih granicah, da morejo deželjani v miru opravljati svoja dela, kedar v pogibel devaje svoje zdravje in življenje odbija sovražnika, hotečega narod podjarmiti v služnost in podložnost, kedar vojska brani ustavo, zakone in pravo proti domačim kvarnikom, kateri silama prestopajo zakone in mir rušijo: čast in slava taki vojski!

Ali kedar je vojska samič orodje in sluga samosilstvu, kedar pomaga tlačiti svoje lastne očeve in bratove, ktere bi braniti dolžna bila, kedar pomaga držati lastni narod in svojo očevino v tuji podložnosti, kedar je vojska namesto branitelj prava zaščitnik in orodje samosilju in dobičkarški svojevoljnosti, in si deli s tlačitelji narodovimi krvavo mezdo izžeto iz svojega lastnega zaslužjenega naroda, kedar vojska sama soči rob pomaga v pokornosti držati druge sužnike, taka vojska ne samo ka zlorabi orožniško dostojnost, zlorabi ime vojska, nego je zgolj zajetništvo prodavše za bedno ceno svoj narod, pravo in vest.

Narodi na najnižem klinu blažilne omike nimajo nikake vojske kot stana: vsak zdrav in dorastel mož je oborožen, sramota bi mu bila ne braniti svojega pokolenja, svoje rodovine proti tujcem; kedarkoli se kaže potreščina, hitijo vsi možje zoper sovražnika. Lov in boj sta jedini posel takega ljudstva, razume se takega, kder še omika leži pod klopjo in kder niti ne vstajajo viši poslovi, kakor poljedelstvo, obrtnost, znanosti.

Pri narodnih na pol omikanih se sicer tudi nahaja zvečine občno oboroženje, vendar že se med njimi navadama samo en stan bavi orožjem kot vojniška kasta, drugi stanovi so ratarje, rokodelci, obrtniki, trgovci živoci v miru; toda v kratkem se vojaška kasta vzpne na gospodstvo nad vsemi drugimi, kar je povse naravno. Vojaki vajeni v orožji, priučeni vsak hip življenje staviti v pogibel, počinjajo brzo gospodovati z drugimi, ne delajoči sami ničesar živijo se od žuljev drugih ljudi, kar bi sevsema v redu bilo, ako bi se zadovoljila vojniška kasta samo tem, ka bi svoje rojake branila tujih napadov in sovražnikov. Ta prvotni kan se brzo iz misli pusti, vojaštvo še se sicer bojuje proti tujcem, pa zvečine nepotrebno, čineče samo navale in tako obtežujoče svojo deželo velikimi davki za take vojne. Razve tega izvali se na hitrem iz vojniške kaste veliko število gospodujočih knezov in velikašev, kateri se nazivljejo plemstvo, vladajoče nad drugimi mečem in nasiljem. Tak stan se običajno nahaja pri vzhodnjih narodih, kder vsled uročstva (dedinstva) mora sin biti, kar je oča bil, p. v Indijskem, v starem Egiptu.

Vzpet druge stranke, vsaj cel narod se po svojem prirojenem selu razve drugih razlogov izlasti početjem nekterih drznih, prekršenih in častihlepnih možev vrgši na vojniško rokodelstvo napada sosedne narode. Ti bojevni narodi so bili navadno ubogi, bivajoči na gornatih in nerodovitnih krajevih, poleg tega pa močnega in žilavega života, napadali so izprva kot razbojniki druge mirnejše in premožnejše narode, zadovoljni grabljenjem in razbijanjem povračali so se vsekdar vzpet v svojo deželo.

Pozneje naučivši se iz nagrabljenega blaga prijetnejšemu in ugodnejšemu življenju prisvojili so si naposled sosedne dežele in večkrat nezmerne samovladja sestavljali; pokihdob pako so kot gospodje nad obladanimi živeli v preugodnosti, lenosti in predrznosti, ohirali so toliko, ka so je vzpet podjarmili še zdravejši narodi. Tako je bilo pri gospodovanji perskem, macedonskem, babilonskem, — turskem, nemškem v srednjem veku. Tako vojniško razvitje ni pripravljalo kastovnega plemstva, nego samo dovršeno samovoljstvo.

Nekoliko blagši, vendar še prece neuglajeni obraz kaže vojništvo pri manjših narodih na pol ali sevsema omikanih z državnim ustrojem, bodi si skupnovladnim ali očaškim, kakor so bile grške skupnovlade in iz začetka Rimljanje, in kakor so na primer sedaj plemena arabskih kočevnikov, ali

polokočevnikov. Ondi je sicer bil vsak ali skoro vsak zdrav mož vojak, vendar ni bil kakor pri divjakih samo vojak, nego je tiral tudi obrtnost, v orožji se je marljivo vadil in za vojne odrinol na borišče. Pri teh narodih je bilo vojenstvo jako čislano, takisto drugi poslovi. Taki narodi so običajno ohranili državno in občinsko svobodo a vojaštvo je doživelo najkrasnejših dob; vojska vračajoča se v očevino bila je presrčno pozdravljena, vsaka rodovina se je ponašala junaškimi deli svojih sorodnikov, in zamena vojaku je bilo stalno spoštovanje in ljubezen od vsega naroda, vseh deželjanov. Vojak grede na bojišče šel je z zavestjo, ka resnično bojuje za blagost svojih milih doma zaostalih rojakov, stave svoje življenje vedel je, ka to daritvo prinaša svojemu rodu, svoji domovini, vedel je, kar pridobi na borišči, pridobi sebi in svojim rojakom. Ta bira vojništva je razve lepih strani imela to temno, ka je rodila obilno manjših nepotrebnih in prevzetnih borb s sosednimi deželami.

Uredba feudalna, vsled ktere je dolžen bil vsak podređen vazal s svojimi orožniki v boj iti na ukaz svojega višega gospoda, razvila je iz sebe cvet sredovečnega viteštva, čegar začetek je bil po času dosti nečasten, kakor ni bilo mestoma za teh časov razločka med nastanjenimi na pečini razbojniki, kateri so okolico pustošili in plenili popotne trgovce, pa med vzvišenimi baroni, štejočimi se k prvim rodovinom vse dežele. Za najglavnejši početek viteškega vojaštva jemlje se navadama to, ka je vitez osvojivši si deželo razdelil jo med voditelje svojega ljudstva z naseljenimi in preobladanimi ljudmi vred. Vodci pako postavivši si na neprihodnih krajevih trdna kamena sela in nabravši si orožnikov vsak po svoji volji in lastnostih, tirali so brez ikakvega omejenja svoje drzno gospodarstvo, ktero še sedaj zovemo „pestno pravico,“ pobirajoči od potnikov mitnino, ali je celo pleneči, vedoči med sebo in s poblížnjimi mesti praske; podanik niti za človeka ni bil čislán bivši brez pravne brambe, le v oblasti svojega viteza.

Strelni prah spopolnivši vojensko umetnost porodil je celo drugo biro vojske, četovalce, to je vajene ljudi v bojevnosti, kateri so vojnoj tirali obrtnost in za novce se dali najemati od onega, kateri je boj bil in je potreboval. Sestavljanje takih vajenih polkovin in čet bil je dohodni barat, kdor je več platil, vrvelo je k njemu več najetnikov; s temi se je bojevalo posebno za obnove. Na Českem še je dnes mnogo bogatih plemiških rodovin, čijih spredniki so kot voditelji takih najetnikov za Ferdinanda II. se bojevali na Beligori, ter premogši Čehove prijeli za mezdo velika imanja. Viteštvo in viteško bojevanje je nagloma zginolo, ne može se držati proti četovalcem in topovom, kateri so jim sporušili gradove in s tem tudi robstvo. Četovalci so bili vraštvo zoper viteško predrznost, toda trpkó, zvečine so bili razpašna, vsaj divja drhal nekrščanski razsajajoča, o čemur letopisi pripovedajo grozovitne dogodke.

Po četovalcih stoprv se je začela stoječa vojska pri raznih samovladarjih, ker prvlje bila je razpuščena vsa vojska po dokončanem boju, in pred novo vojno se je vzpet zbiralo in najemalo. Vladarji so vendar le počeli, tudi za mira zdržavati neko število vojske, razume se čiplo v razmeri proti sedanjim časom. Ta stala vojska pa se je na početku nabirala samo vrbovanjem, lovljenjem in kupovanjem; še za amerikanskega prevrata so prodavali nemški vladarji cele polkovine svoje vojske na boj proti skupnovladcem. Nabira na podlogi popiska, kakor je sedaj v navadi, še je le poznega postanka. Stoječa vojska se je ravno tako zlorabila kakor vsaka druga, izlasti pa tem, ka se je trsil vsak vladar imeti več vojakov od drugega, kateri so jim služili samo za osobno orodje ali rodovinsko slavohlepje in dobičkosti vladarjeve, negoli na dejansko in potrebno brambo dežele. Stala vojska dajala je priliko vojnam za kak košček zemlje, ktero je hotel vladarju silama vzeti, in ktera ni bila niti vredna potroškov in nevolj navaljenih po vojni na bivalstvo obeh držav, ne vzešči niti v račun dragih življenij, ktera so skrvala kot daritva od ljudi, katerim je povse enako bilo, kdo dobode on kos zemlje. Dvorjanici in mnogi vladarje, ne hodeči sami v boj in mirno sedeči v svojem preobilji, malo so se zató skrbeli, koliko vojakov bode mu potolčeno, koliké težave in nadloge vojska sama in po nji vzpet trpe bivalci, kder se boj bije. Izlasti na franczckem dvoru vladala je v tem oziru brezvestnost in neobičajna nemarnost; gotovo se ve, ka so kraljeve ljubice, priležnice in ženime*) predpisavale vojniškim poveljnikom v dalnjih krajinah bojujočim, kako imajo ravnati. Večina vojen se je bila samo za nasledniška prava raznih gospodujočih rodovin, na katerih je narodom malo bilo ležeče, bode li Peter ali Pavel pri njih kralj; pa koliko se je prelilo krvi, koliko milijonov davkov izdalo, koliko strpelo bede in nesreče, koliko pogubilo premoženja in rodovinskih rabosti! Vse nezmerne franczke vojne konec minovšega in pa početku sedanjega stoletja, vrgše skoro vso Evropo v grozne nadloge in države same v novčni prepad, bile so se le zato, ka niso hteli evropski vladarje priznati franczke skupnovlade, čeravno jim nič ni bilo za to, kaj delajo Francezi v svoji deželi in kako vlado hočejo ondi imeti.

Vsakternik si sam lahko pomisli, kakše nesrečne in nemile nasledke mora imeti zdržavanje mnogoštevilnih vojsk za vojake same, pa i za dežele in narode. Zelo očivestni so lagodni nasledki za vojsko samo: plačilo pri toliko ogromnem številu vojščakov mora biti kolikor mogoče najnižje, odkod bi se inači novci jemali? Na Avstrijskem postavimo, ima vojniški častnik menjše plačilo, nego li kurivec kakše pisarnice, prostakova plača pa je toliko neznatna, ka je skoro težko pojmiti, kako se more zdrav človek s tem živiti: vendar pri vseh prenizkih plačilih požira camo izdavanje na vojsko

*) Ženima (starosl. česki) pomeni žensko poleg zakonske žene možu na ugodnost služečo. Pis.

največ državnih dchodkov. V takih okolnostih se tudi ne da misliti na pristojno oskrbstvo dosluženi vojnikov. Vojščak se odvadi delu ter domov poslan skoro kot berač je sebi in drugim na nadlogo. Nadalje pomisliti je treba vsakemu vojniku, koliko breme je za deželo živiti tako ogromno vojsko, ki ničesar ne pripravlja in mora toraj biti življena od drugih delajočih rok; njenega vojaka ne more tolažiti zavest, ka je nadležen narodu in ka narod zlovoljno in mrzljivo gleda na toliko vojsko.

Za narod in deželo prinaša neprimerna množina vojske dosti več nezgode: prvič ka je obložen z velikimi davki, drugič ka se odvzeme koristnemu delu mnogo delavnih in močnih rok, tretjič ka mora dežela nositi dosti neprilicnih nastanitvev, četrtič ka dosluženi vojaci ne imajoči sposobnosti ali volje za delo padajo občinam na nadlogo, petič ka se po moranem brezženstvu, v katerem se drži prosto vojništvo, negrozensko kazi nravnost; poglavito zlo pa je, ka obilno število rodovin gubi svojo domačo srečo in često največ živeža znebitvi se krepkih in delavnih mladencev. Mnogokrat prinašajo vojščaki kužne in nalezljive bolezni med ljudstvo, kazijo naš lep govor; stavopis svedoči, ka največ tatvine in hudodelstev delajo dosluženi vojščaki; povračajo se tudi nekteri brez vere.

Kar se tiče drugih lastnosti stale vojske v naših časovih, o tem je menda sedaj najboljše povse jezik za zobmi držati. Vsak ve, kder ga škorenj žuli, vojak in narod.

Resnica je, ka je vojak celo kaj druga ondi, kder bojuje za svoje prepričanje, kder bojuje z ljubeznijo, kder bojuje na svojo in svojih milih rojakov resno korist, nego li ondi, kder je zgolj orodje, ne vede sam, kake nasledke porodi njegova zmaga. Navdušenje vojsk pri verskih borbah, p. Husovcev kljubujočih onkrat vsem zbranim najetnikom iz vse Evrope, navdušenje Francozov za njihovega velikega prevrata, s kterimi so preobladali vojsko vseh evropskih vladarjev, dava najvedrejši dokaz, ka je nekaj druga vojak a drugo najetnik.

Države brez vojske ali konči stale vojske bile bi pozemeljski raj, dače namreč celo nizke a delavnih rok ohilno.

Zakaj sem državljan?

Človek navadno ne pazi na to, v čemur je in malo še skrbi za to, kar se godi okoli njega. Nekdo je označno človeka primerjal živinčeti navajenemu jaslem in verigi, kar naznačuje, ka se človek počasu vsemu privadi in ka že naposled o rečeh vedno okoli njega se ponavljajočih niti več ne misli, kakor da bi se moralo ravno tako vršiti, inači pa ne moglo. Ljudje skozi toliko stoletij privajeni enakim korakom kobacati v jarmu, kteri jim je od lokavejših in hudobnih človečih bitij na šijo pritisnen pod raznimi izlikami, poslednjič tudi v imeni in pod izliko polnomočja božjega, kar se dnes

zove državni ustroj. Človek vaje pri vsem prašati: zakaj? in čemu? (žalibog, ka še so dosle taki ljudje v silni menjšini) ne ve, je li bi se srdil ali smejal, ako nahaja tak državni ustroj pri ljudeh štejočih se k olikancem. V vseh učnih knjigah prirodnega prava se bere, ka je država zato ustanovljena, da bi v nji državljani dosegli varnost svoje osebe in imetka, prava pravičnosti in večje posemeljske blaženosti itd. — Razgrebali bodemo brez predsodkov, koliko vsega tega dosežajo ljudje v državnem združenji, in poprek kakši dobiček imajo ljudje iz tega, ka so v državi živi; postopali bodemo splošno ne imenuje nijene države, a posebno v ozir jemali tako zvane redarske države, države, v kterih se vlada v vse meša, pustivši vsakterniku na razsodbo, na koliko se pojasnjene in navedene okolnosti nahajajo v tej ali oni državi, ter pokazali neogibno potrebo popravkov, da bode država dostojno odgovarjala vzvišenomu kanu. Dosle se nam država ne kaže skoro inači nego li prisiljeno društvo, v kterem množice nosijo bremena za to, da bi malo število ljudi moglo dobro in veselo živeti.

Počnimo z izdavki, ktere imajo ljudje na ta kan, ka so živi v državi. Izdavki so nezmerni in vsak bi osolpnol nad pregroznimi vsotami, ako bi se vse dale sešteti. Ne smemo si namreč dozdevati, ka je dača, čeravno silno velika, edini davek nas težeči zbog tega, ka smo državljani kakše države. Nasprotno reči se mora, ka so itak vse te dače, da si bi štele na stotine milijonov, le nezatna vsota proti ostalim potroškom, ktere nosijo državljani za to, ka so v državi.

Poglednimo najprvlje na vojsko. Nikar ne gojite mnenja, ka nezmerni milijoni, kteri se iz dače trošijo na plačo, oblečalo, orožje, mnogoštevilne mirovnine stotnikom, četnikom, polkovnikom, poveljnikom, vojvodam in druge vojenske potrebe, ka že so to vsi izdavki, ktere trošimo na vojsko. Pridenite k temu ogromne vsote, ktere pojedine rodovine vsako leto tratijo skrivoma, da bi pri nabiri vojaščine rešile svoje sinove; priložite k temu vsote, kterimi so se premožnejši državljani odkupovali od te dolžnosti; pristavite vse razne izdavke in potroške vsakoletne nabire, pottle to, kar se ostavšim za vojake daja na pot, kar se vajakom vsako leto z doma pošilja na zboljšek; prištejte potroške posamnih državljanov na nastanitev vojske in na pripreže; naposled priračunite, koliko se za vseobčnost zapravi tem, ka več sto tisoč najzdravejših in najmočnejših možev ne pridela ni vinarja na leto, in pomislite to velikansko vsoto, za ktero bi se vseobčni narodni imetek pomnožil vsako leto, ako bi vsakši vajak na den samo novo desetico ali dvajsetico delom prislužil: potem stoprv bodete imeli pravi pojem o tem, koliko vas vojska stoji vsako leto, in koliko bi se na leto prihranilo, če vojske ne bi bilo.

Kdor je v državah, o kakih se tu govori, imel več posla s političskimi uradniki, najbolje ve, koliko še državljanje razve rednega plačila morajo prikkladati iz svojih žepov, kedar imajo z njimi opravke. V redarsko-svojevolskih državah se običajno ne sme niti muha genoti brez vedenja in dovoljenja urednega, in k tem izdavkom mora se še prištevati velika vsota potroškov, zamud, zgub v trgovini itd., ktere državljanji trpe bodi si po okornosti urednikov, ali poprek v tem, ka se ne morejo po volji in svobodno gibati.

Sodništva so navadno tako obširno in cepidlačno urejena, ka državljanji imajoči kako pravdo ne morejo se nikakor ogotiti nepotrebnih in čutljivih potroškov pri vsi sodni poštenosti, in v pravdo zapleteni državljan mora prašati samega sebe: zakaj neki pomagam pri dači tudi na zdržavanje sodništva, ako mi je treba vsakokrat, kedar je potrebujem, vendar še mnogo več plačati, nego li je vsa opitna reč vredna? Pomislimo li sodništvo ne v gradjanskih prepirih nego v razmeri proti hudodelnikom, priznati se mora, ka je v deželi več osob bavečih se s sojenjem hudodelnikov nego li s hudodelstvom, kar gotovo ovaja nenaravno razmerje. Na pol šaljivo a na pol opravičeno bi se moglo reči, ka bi državljanji za legšo ceno izhajali, ako bi hudodelnikom mesto njihovih dohodkov iz tatvine dobrovoljno odmerili letno plačilo, ktero ne bi bilo toliko, kakor imamo letne izdavke na zločince pri sodništvu in v ječah. Tem se hoče povedati, ka bi cele sodne obravnave mogle biti dosti enostavnejše, in ka je za občinstvo mnogo koristneje, ako bi se posamniku včasih krivica zgodila zarad brzosti in enostavnosti v sodništvu, nego li če se vsem krivcem in nekrivcem stalno krivica dela po dolgem, nekončnem in zapletenem ustroji, na kateri se nijen državljan niti ne more spustiti brez odvetnika.

Oziroma na stavbarski in penezniški ured je omeniti, ka se nahajajo države, kder zakupniki (primšiči) javnih državnih stavbe na milijone obogatejo toliko hitreje, kolikor brže se rušijo njihove stavbe; kder opažujemo, ka samo za veliki podkup more kdo delo zakupiti vedeno na potroške narodove; kder vidimo, ka se za gladko mazilo železnice in ceste vodijo povse indi, nego kder bi zahteval splošni pospeh; kder vidimo, ka se vedno se vsema nepotrebne državne stavbe stavijo in ka ni drugega razloga, nego da bi nekim ljudem neslo; v deželah, kder vidimo, ka uredniki in prigledniki na cesarjevinsko mito in dačo včasih desetkrat več potrebujo, nego li do naša njihovo plačilo itd.: gorje državljanom v takovih deželah, ker razve redne plače nosijo vse potroške, kar ti uredniki in zakupniki več zaslužijo in porabijo. Koliko stojijo nepotrebni in ponavljani razvodi, kaj prigledi! Koliko trpi obrt pivarski, tvorničarski, trgovski po vednem prigledavanji, vezanosti in neprimerni dači; poglejmo še, za koliko država pri samotržji (kamor ide sol, tobak, strelni prah) še po odbiti dači draže zgotavlja pri-

delke, nego li bi je zdelal vsak drugi obrtnik, in več drugega, ki se ne da naštetati.

Kar se tiče učiteljskega stanu, nakolikor je plačan od države ne more se reči, ka bi za njega voljo dača znatno narastla, vsaj se vlade, o kterih tu govorimo, skrbno ogibljó povzdignoti učilnice in poučiti narod. Ne čemo imeti učenih podložnikov, nego pridne, razumi bedaste, znana izreka ni jako davno umrvéga cesarja. Čeravno izdavki tekoči iz dače na poduk niso preveliki, vendar ne smemo misliti, ka že je tem za državljane vse odbito. Ne bi li živeli v državnem združenji, davali bi roditelji, hoteči oskrbeti svojo deco dostojnoj omiko, moževom znanim po učenosti in modrosti, in pri teh bi se za polovico časa in za polovico potroškov naučili dvakrat toliko, kar se sedaj nauče, ko je država kakor vse drugo tudi poduk vzela v samoprodajo, in skoz 18 let, namreč od 6.—24. leta, nehava mladezen moriti in trapiti zvečine nepotrebniimi znanostmi, kterih navadni razumnik nikdar več ne rabi v celem svojem kratkem življenji, ter zročuje vodstvo največkrat ljudem, kterim nikakor ni za širjenje znanosti in oblaženje naroda, *) nego posebno za svoje oskrbenje, in kteri se običajno poslavljaló le robsko udanostjo k velikašem, nikar ljubeznijo k vedam. Ako pomislimo, ka roditelji morajo na tisoče izvrči na svojega sina, dokler ne presedi vseh 16 učilnic, in v kako nenaravnem razmerji stoje nabrane v državnih učilnicah znanosti proti potrošenim novcem. Naučitelje čiplo plačeni od države dobivali so prece teh novcev v svoj žep, toda ne zato, da bi se sinko več naučil, nego da bi se zahodil boljših redov; vzpet krivnja države, koja gledí le na spričevala a ne na znanje. Lagodna država daja navlašč učiteljem in naučiteljem v razmeri proti drugim urednikom malo plačo, da bi sposobnejši mladenci rajši se obračali k drugim zahvalnejšim stanom in poslovom nego li k učiteljstvu, in da se po takem ne bi mogla jako zmagati omika in prosveta v narodu, kteri ste najmočnejše sredstvo proti vladni svojevolji. Ako toraj roditelji opažujo skrb in marljivost na učitelji in pospeh svojih otrok, zelo dobro delo delajo povračajoči nagradoj njihov trud; tem si nalagajo dobrovoljno dačo, koja jim in otrokom prihrani v svoji dobi desetkrat toliko drugih nepotrebniih davkov, in najjedrneje se ovrže tako grajavni kan samovoljnega vladarjenja.

Največe potroške in kvar dela državljanom poslovanje z novici in državnimi dolgovi . . .

*) Kako bode postavimo pri nas na Slovenskem trdi Nemeč, kakih imamo obilno po gimnazijah in realkah, ki ne znajoči niti nas niti našega jezika oboje črtijo in se posmehujo vsemu, kar je naše; tem je le zato, da si trebuhe polne ne rogačicami kakor zapravljivi sin zakurvavši očinski imetek, nego mastnimi pečenkami in rumenim slovenskim vinom; doma niso jih mogli rabiti, zato so morali po svetu s trebuhom za kruhom, — najbolje nas peče, ka je ravno mi moramo rediti kakor slavič kukavico.

Redne dače, namreč posrednje in neposrednje rastejo v takih državah v neobičajni naglosti, a druge pripadne obsežaje še večjo težo. Pri tem se navadno izgovarja, ka so v svobodnih državah, kakor p. na Angleškem dače mnogo večje in vendar, bodi si istina, ne smemo zabiti, ka ravnokar naštetih izdavki, ktera dela samovoljna vlada državljanom, mnogoterno presežajo vsekoliike tudi največe dače na Angleškem, pokihdob razve rednih potroškov angleški državljanje nimajo njenih drugih. Sicer tudi nikdor ne misli, ka je za nas Angleško že popoln izvrnik državnega ustrojstva, ker razve trdnega nerazrušilnega prava ne morejo se ostale naredbe državne drugim narodom prevabilno priporočati na posnem. Znamo sicer še druge svobodne države, v kterih se tudi plačujo menjšje dače nego li v absolutnih, *) in vendar državljanov ne tlačijo nijena druga bremena in izdavki državi za ljubo.

Pomislivši vse te nezmerne izdavke, ktere svojevoljne vlade delajo državljanom, in raztoživši se o njih, raztožimo se še mnogo huje, ako premozgamo, kaj ti državljanj dobrega uživajo za vse te izdavke, bremena in potroške.

Niti jedna ustanova urejena od samovoljne vlade ni po pravem zato, za kar se razglašuje jeni namen, in skoro vsaka deluje ravno nasprotno. Pomislimo kterokoli. Kteri državljan bi mogel reči o vojski odločeni za varnost občinstvu, za zdržavanje miru in reda, ka mu je pomogla na brambo osobne varnosti ali imetka? Mnogo več se sliši v takše vrste državah o tem, ka je vojaštvo mestoma napravljalo nered, svaje in razpre, samo preganjalo mirne državljanje in jim kvar delalo na imetku. Isto nahajamo pri drugih uredbah samovoljnih držav. Vsakternik p. ve, ka bi zveden posamnik in čemu državljan boljše zdržaval javne stavbe v redu ter z večim pospehom upravljal in urejeval, nego li celi kup drago plačenih urednikov! Vsakternik ve, ka se človek na leto trikrat več nauči pri odličnem zasobnem učitelji, nego li v državni učilnici! Vsakternik ve, ka politiški uredi, izlasti ne zna-joči jezika niti narodu, često več zmot vzrokujo, nego li pospeha v svojih okrajih, ka bi državljanj stokrat leže bivali brez politiških uredov, nego li uredi brez državljanov; uredniki v pravem pomenu so le služebniki državljanom, kteri je plačujo iz svojih žuljev kakor gospodar plačuje družinče; kdo bi se pri takih okolnostih drznol trditi, ka se gospodar platnik naj ravna po družinčetovi volji in jeziku? Kdor ima oči na gledanje, gledi, a ušesa na poslušanje, poslušaj! Sicer se ne more pri takših državah ognoti poravnanja z bivšimi gosposkami, in kakor ničče ne bode nekal, ka bi se bivši podložniki boljše bili imeli brez svojih gosposk, nego li gosposke

*) K absolutim, t. j. samovoljnim državam ne štejem samo teh, ktere javno nosijo to imé, nego i take, kder se pod rahloj odejo ustavnosti skriva črno samovoljstvo.

brez podložnikov, tako je samovoljni vladi bolje treba svojih podložnih državljanov, nego li državljeni potrebujo takšo vlado.

Pri vsem tem tožbom razmišljanji si nijen bivalec podobnih držav ne more postaviti inachi prašanja: Zakaj sem državljan? nego li z najtrpšim čutjem. Povsod se kaže, ka mu državni ustroj ni na korist, nego le na kvar in ka bi samo te mogel imeti dobiček iz državne zveze, ako bi se odločil z volkovi tuliti ter na stroške drugih tlačencev iskati svoj hasek. Take okolnosti naposled silijo državljana na on nenaravni čut, kteri zpozna državo za svojega sovražnika in kvarnika in je sevsema protiven čutu svobodnega državljana, ki mora čutiti ljubezen in zahvalnost do svoje države, ker se v nji čuti srečen in zadovoljen, ker vidi, ka so državne naprave njemu na korist, ne pa on na korist državi.

In zato je tudi ničemurnost pričakavati od državljanov samovoljne države neko državljansko misel, neko iskreno udanost in ljubezen k državi, neko državaljubje.

Le ustavna, svobodna, pravna in vsem državljanom enako pravična država sme gojiti zanesljivo upazena na častno bodočnost.

Kaj pa je ustava?

Neka vrsta ljudi ugodno in udobno živoča mrzi navadno vsako obnovo, vsak popravek ali premembo v državi, vsaj celo ustavo dolži lagodnih nasledkov ter ji pripisuje vsako kvarno prikazen, čije izvirnica se indi išči; to se zvečine zarad tega godi, ker ustava teni napuh, krči preobilne dohodke ter ruši prevzetno in samovoljno gospodovanje. Nekdo krive ubogo ustavo, ka je sedaj govedina dražejša, rekel je povse prostodušno, ka je za samovoljne vlade bilo konči več volov.

Ko je po smrti ruskega cesarja Aleksandra I. mnogo častnikov cesarske straže klicalo: živel cesar, živela ustava! pravili so prostemu ljudstvu, ka se cesarjeva žena zove ustava, na kar je i ono zolilo: živela ustava. Ustreči hote zdravim nazorom razvijemo pojem prave ustave.

Za starih samovoljnih časov mislila se je država*) kot neko imanje, last, posestvo gospodujočega cesarja, kralja ali kneza, kteri je narod samovoljno upravjal po svojih služebnikih glede samo na svoj dobiček in hasek, nikar pa na korist in srečo državljanov, ktere je imenoval svoje podložnike. Prva skrb take vlade je bila, da bi se vedno zdržalo samovladje gospodu-

*) Držati v drugem pomenu = vladati, tedaj držec, držatelj = vladar: samodržec; oziroma na izvajanje samostanov so država, držela, dežela iste korenike. Ladanje jo nasprotje mestu, p. slovenski vedoči meščan pravi: večerko pojdemo na ladanje; z ladanja priti; nikar na deželo, na kmete iti. —

joče rodovine, a ne da bi se dobro godilo državljanom. Zli in nerazumni kralji so darovali za svoje in svojih dvorjanov ničemurne, in često jako neravne zabave, kratkočasnice in veselice nezmerne milijone penez, ktere so ubogi podložniki v potu svojega čela delajoči težko odtrgali svojemu živežu, da bi je zročili v samovladarjevo zakladnico. Da se ne bi moglo tlačeno in sključeno ljudstvo vzdigati in protiviti zoper malo število žeročih, v nasladnosti in preobilji se valjajočih tlačiteljev, ustanovila se je na potroške istega tlačenega ljudstva vojska, nabirana tudi iz istega gaženega podložništva, vojski pa se je raznimi lokavo izmišljenimi načini vcepil ponos in predrznost nad vsemi drugimi in neprijaznost proti vsem drugim stanovom. Sveto verstvo imajoče služiti na tolažbo in spopolnjenje ljudstva predalo se je tudi na službo samovoljni vladi, višemu duhovništvu so dali velika imanja in velike pravice, samo da bi ljudstvo držali v slepi pokornosti, da bi učili, ka vsaka oblast prihaja od Boga, ka so ti samovoljni vladarji zastopniki božji na zemlji, ka smo dolžni v vsem podložni in pokorni biti taki svojevoljni vladi če bi še krivičnejša bila, ka to Bog veleva itd. Uredništvo je tudi bilo samo slepo orodje takove samovoljne vlade, in imajoče v svojih rokah često blagost pojedinih državljanov moglo jim je po svoji volji kvariti ali koristiti, za česar delo si je moral vsakternik imajoči kak opravek pri uredu pridobiti jegovo prijaznost, večkrat tudi po nepoštenem poti. Vse roke vršee se na skrivnem sukale so mnogokrat pravičnost po svojevolni naklonosti.

Proti nijeni teh gnjusnih napak, proti nikakšim pogreškam deželne uredbe ni smel nikder očitno glas niti zveknoti; samovoljna vlada je držala javni tisek po censuri pod svojo oblastijo, in nikdor ni smel ničesar tiskom na svetlo dati in razglasiti, razve kar je vladi ugajalo in povoljno bilo. Nikdor ni vedel, koliki so deželni dohodki in na kaj se trosijo, dače so se samič razpisavale in pobirale, račun se ni polagal nikakši, po takem se nikoli ni moglo pozvedeti, kamo dače idejo in na kar se rabijo. Prava ni bilo nikakšega, ker kar je dnes veljalo kot pravo, moglo se je že jutri po novih naredbah preklicati ter inači ustanoviti. Takša vlada je absolutna, to je samovoljna, neomejena.

Vsem tem napakam in v nebo kričečim grehom nasproti pa je pravna ali ustavna vlada. Pri ustavni vladi cesar ni več lastnik in uživalec vse države, nego samo kot družnik celega naroda. Tu ni več ljudstvo za cesarja, nego cesar za ljudstvo, vsa vlada se mora ravnati po narodovi volji, a brez volje iz brez sklicanja naroda ne sme se nič znamenitega odločiti. Po ustavnih načelih je država za to, da bi v nji državljaninahajali varnost svoje osebe in imetka, red in svobodno gibanje, napredek, omiko in društveno blaženost. V ustavni državi ne sme se nič goditi po čegar svojevoljnosti, nego vse po

ustanovljenih zakonih, katerim mora pokoren biti in se po njih ravnati v vseh rečeh tako cesar kakor vsak drugi državljani bodi si ubožec ali bogatin. Nikdor niti isti cesar ne sme se staviti nad zakone ali je prestopati. Teh zakonov tudi ne sme cesar ali jegova vlada sama ustanovljati ali predpisovati, nego samič zbor izvoljen od vsega naroda je podloga, zakon v ustavni državi pa more biti le to, v čemur se je prvlje vlada sporazumela z zborom.

V ustavni državi so tri glavne samostalne oblasti, in sicer zakonarska, vršilna in sodna. Zakonarska kot najpoglavitejša ustanovlja pravila, zakone in prava, po katerih se moravse ravnati, vršilna ali vlada, in s o d n a oblast razsojuje prepire in razpre kamor med posamnimi državljani tamo med vladaj in državljani po ustanovljenem pravu, in kazni one, kateri so zakone prestopili.

Zakonarska oblast zboruje skupno, s cesarjem, to je z vladaj. Vlado vodi cesar s svojimi popečitelji; cesar namreč sam vsled ustavnih pravil ničesar se more ustanoviti ali zapovedati, razve če bi se kateri jegov popečitelj na to podpisal, kateri popečitelj tem podpisom na se prijema odgovornost za to ustanovljenje, ako bi iz njega pošel kak kvar za državo ali ljudstvo. Zbor zahteva v takšem primeru od popečitelja, da se odpove, in če se je zagrešil proti državnim zakonom, zbor ga zroči sodništvu: nahajajo se tudi primeri v ustavnih državah, ka so popečitelji izneverivši se državi in narodu smrtjo bili kaznjeni. Cesar ne sme imeti v takem slučaju pravice, ka bi pomilostil obsojenega popečitelja, kar inachi sme vsakemu od sodništva obsojenemu krivcu storiti. Cesar si voli in postavlja popečitelje po svoji volji, in po njegovi volji imajo tudi vse ravnati, vendar sami so odgovorniki, jihovo ravnanje ne sme se protiviti zakonom in državini koristiti. Cesarju se ne sme dajati krivnja v nikakih pogrešnih in kvarnih vladinih naredbah, ker jegova osoba je neodgovorna, posvečena in neurazljiva, vso krivnjo nosijo le popečitelji na sebi. Po tej odgovornosti je znižana in skrčena cesarjeva oblast tako, ka sam cesar ne more ničesar odločiti brez privoljenja kterega popečitejla, in ako kake cesarjeve naredbe ne bi hotel nijen popečitelj vzeti na svojo odgovornost, popečiteljstvo odstopi, in cesar si mora iskati druge popečitelje, kateri bi sprejeli to reč na svojo odgovornost, ne najde li nijenega takšega moža, mora cesar popustiti od te odložbe. Kder že je prava ustavna vlada trdno vkorenjena, ondi se ne drzne zbog bojazni od zbora nijen popečitelj ničesar vzeti na svojo odgovornost in ničesar odločiti, kar bi merilo proti mišljenju narodove večine, in vlada se tudi ravna po večini.

Ka še pri nas vladajo jako motna in zastarana mnenja o ustavni cesarjevi oblasti, vidi se jasno iz govornih izrek glasečih se, ka cesar plačuje

uradnike in vojsko, ka cesar skrbi za vojaške udove in sirote, ka je kak urednik ali vojak v cesarski službi, ka kdo plačo bere od cesarja itd., vse to se govori v prenosih, ker ljudstvo plačuje iz svojih dač urednike in vojsko, a jegovo veličanstvo presvetli cesar ničesar ne plačuje iz svojega žepa, vsaj sam bere letno plačo od ljudstva iz državnih dač, a uredniki in vojska niso v službi pri cesarji, nego v državni službi.

Narodovo voljo zastopa zbor voljen iz naroda in poglavita jegova prava so ta: zbor se posvetuje o vseh zakonih in brez sklicanega zbora nima njen zakon veljavnosti. Bodi si ka vlada učini zakonski predlog in in zbor k njemu privoli, ali pa zbor načrta zakon in vlada (cesar) ga potrdi, toda brez skupnega privoljenja zbora in vlade ne sme postati nikakši novi zakon. — Brez zborovega dovoljenja ne sme se niti krajcar dače pobirati od državljanov, hoče li vlada novo dačo vvesti, ali staro zvišiti, treba je to vsele prvlje zboru predložiti na dovoljenje. Tudi navadno dačo mora zbor vsako leto iznova dovoliti. Vlada mora zboru račun polagati od vse državne uprave, od vseh dohodkov in izdavkov; vlada ne sme brez zborovega privoljenja nikakših dolgov delati na državo, tudi je dolžna na bodoče leto predložiti zboru preračun vseh izdavkov, ktere kani učiniti k letu, da je zbor za potrebne spozna in potrdi. Samo po sebi se razume, ka zbor določuje, koliko vojsko sme vlada imeti, in koliko novincev se sme nabirati.

O vršilni oblasti že je bilo govorjeno, tu še omenjamo, ka se v ustavnih državah more držati le taka vlada, ktera je po zborovi volji. Vršilna oblast ima sicer pravico zbor razpustiti, ako se v kaki znameniti določbi jako upira vladi, toda v določenem času mora sklicati drugi zbor po istem volilnem redu kakor je bil prejšnji sklican: takši razpust se pravi klic vlade na narod, da bi namreč narod priliko imel pri novih volitvah poslancev očitvestno pokazati, jeli se sklada z razpuščenim zborom ali z vlado, ktera ga je razpustila.

Sodna oblast mora biti v ustavni državi povse samostalna, to je nezavisna od vlade, da more soditi brez vse človeške bojazni le po zakonih ne glede na to koga obsodi, in če bi vlada sama bila. Ta samostalnost sodne oblasti pa se tem doseže, ka ne postavlja vlada sodnikov, nego ka je narod veli, kar je najpametnejše, ali ka vlada postavlja sodnike, vendar nima pravice jih prestavljati ali zvrči, in ka pri vseh znamenitejših primerih izreče porota (izvoljeni državljani) svoj kriv ali nekriv, sodci pa samo določujejo kazen po zakonih. Samostalnost sodne oblasti je posebno zato potrebna, da sodništvu ni treba trepetati zaradi svojega rzsodka pred vladoj in se bati jene osvete, ako bi moralo proti nji rzsoditi, in da bi se pri zatoženji popečiteljev samih vršila pravičnost, bodi si ka imajo v rokah najvišo državno oblast. —

Da se uprava vodi na najlepši način, potreba je v vsem javnosti kamor v vladnih opravilih tamo i v sodnih, vsaj se nijena poštena in pravična reč ne sme bati javnosti. Na ta kan mora biti v ustavni državi tiskovna svoboda, da more vsakternik v vsaki reči svoje mnenje očitno razodeti, in da po takem na svetlo dojdejo vse državne pogreške. Prava tiskovna svoboda mora biti tako urejena, da vlada nima oblasti nikomur zabraniti razglašenja njegovega mišljenja po tisku, ali se komur osvetiti, zato ka je pretepal jene grehe. Iz tega ozira ne sme tudi nikdor v ustavni državi zbog tiskovnega prestopka sojen biti od vladnih urednikov, nego le od so-državljanov po poroti, ker inači bi kakšahte malkost dobila ime prestopka, kar vladi ne ugaja, bodi si ka bi bilo za narod in državo najkoristneje.

V vseh ustavnih državah je društvena svoboda, to je pravo, da se državljanje smejo družiti hote doseči kake večje kane, za ktere so moči posamnikov preslabe. Taka društva, izlasti *) politiška, imajo poglavito ta nakan, da bi se v državi mogle zvršiti potrebne premembe, za kar se običajno napravljajo politiška društva dotle jasneča in vedreča misli državljanom, dokler se naposled v zboru po zakonarstvu ne ustanovi kot zakon. Dobri in vestni vladi ugajajo politiška društva, ker iz njih spoznava mimo zbora najbolje javno mnenje ljudstva, da bi se po njem ravnati mogla.

Narodna ravnopravnost je biser ustavnega oklepa v takih državah, kder so zmetani narodi raznih narodnosti v eno posiljeno ali kako inači zgneteno državno gromado; vsled narodne ravnopravnosti sme se vsak narod za se razvijati na podlogi in stalu svojega jezika in narodnosti, v čemur ga ovirati nikdor nima pravice; ravno tako mora biti zagotovljena vsakemu narodu polna raba narodnega jezika v uredih, učilnicah in društvenem življenji.

Oso bna varnost spada k najtrdnejšim stebrom prave ustavne države, to je da nikdor ne bi mogel vržen biti v vozo iz zgol zavidnosti ali osvete kakšega urednika, vojaka ali popečitelja, nego samič te, kedar se je dejanski pregrešil proti zakonom, in sodništvo mu prisodilo zapor.

Verska in učna svoboda je v tem, da se nijena posvetna oblast ne meša v to, kar kateri državljan misli o naboženstvu, in da vsakemu

*) Državljanska modrost zahteva, da si vsak narod pridobiva iz danih zakonov toliko koristi, kolikor največ more. Politiška društva ponujajo državljanom obilno področje črvtih pravič, kterih smo dolžni se posluževati mi štirski Slovenci toliko več, ker deluje tudi nemško v narodnem pogledu nam nasprotno društvo. Slovenci štirski! ne bodite gluhaki, kdor nosi v sri sočutje do svojega naroda pristopi nemudoma k politiškemu društvu v Mariboru (nova desetica na mesec), da bode društveni ugled toliko odličnejši in delovanje zdatnejše. Nijen slovenski omikanec se ne pogrešaj kot društvenik. Ne simus desides et pigri ventres.

pušča vero, ktera mu je mila; da nikdor ne sme biti preganjan zaradi svoje vere in mišljenja, dokler ni grešil proti zakonom, in da vlada ne sme braniti javnega poučevanja mladezni osobam, ktere so spričale sposobnost zakonitim načinom.

Srenjska svoboda in samouprava mora kinčiti ustavno državo, kar pomeni, da se vlada ali uredništvo ne meša v občinske poslove, da ne ravna z njimi kakor skrbniki z otroki, nego da si občinarje sami urejujo in upravljajo po zakonih svoj občinski imetek in vse druge poslove. Vlada se poprek nima v vse mešati, nego prepustiti kolikor največ gibanja kamor posamnim državljanom tamo občinam, tudi drugim rokodelskim, obrtnim in drugim društvom; vlada ima samo na to paziti, da nikdor uživaje sam svoboščine ne bi drugim na poti bil in ne oviral uživanja njihovih svoboščin. Čim več zroči vlada v roke občinarjem samim, in čim menjše je število državnih urednikov, tem enostavnejša je vsa javna uprava, tem boljši je ustavni ustroj. Ustavni vladi je pred vsem na to gledati, da bi bilo v državi kolikor najmenje postopačev, to je tacihi osob, ktere ali nič ne delajo, ali nič potrebnega in koristnega, vsaj zdravi razum vsakemu na glas pravi, ka vse te osebe, ktere si ne pripravljajo same živeža, živijo se od drugih delajočih rok, in ka je toliko težejše življenje težaško, ako je treba razve sebe še mnogo drugih živiti svojimi rokami. Najbolje urejena je ona država, kder vsakternik dela kolikor je mogoče največ koristnega, in kder tudi vsak sam uživa ves dobiček svoje delavnosti in marljivosti, in ni mu treba velikega dela svojih pridelkov davati drugim, kteri ne delajo, in z njimi se deliti.

V Avstriji pod istim cesarjem ste dve različni ustavi, namreč druga za Nemce, druga za Madjarje, ta delitev se zove razdvoj. V razdvojeni državi uživata navedena naroda polne ustavne pravice in pa neznatno število Lahov ali, da bolje rečem, polašencev; Slovanom na števili 18 milijonov državljanov, in Rumunom se krati kljubici ustavnim načelom dejansko užitek istih blagosti in dobrost; sicer nam se jih je nekoliko zagotovilo na papiru, toda črka je mrtva, v dejanje stopiti pa jim ne pusti nemško popečiteljstvo. Pod madjarsko vseoblastjo, surovostjo in krivičnostjo oziroma na narodnosti se mnogo gorša poje Slovanom in Rumunom. Sveta naloga tlačenih in zatiranih narodov je na vso moč delati, da dospejemo do istih pravic, to je na spremembo državnega ustroja, ki bode vsem raznonarodnim državljanom enako pravičen, enakoj mero meril ne samo bridka in žuleča bremena, nego i ugodne in prijetne blagosti.

C061SS 1042100

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000429114

Ponatisnjeno iz „Slov. Naroda“.

Tisk E. Janžič-a v Mariboru.

Na prodaj pri
J. Glontini v Ljubljani
na plazu v Aichholzerjevi
hiši Nr. 237.

